

İNGİLTERE VE ŞİMALİ AMERİKADA DEVLETİN POZİTİF İNKİŞAFI

Prof. Dr. Recai G. Okandan

I

İNGİLTEREDE DEVLETİN POZİTİF GELİŞMESİ

Garbî Roma İmparatorluğunun hâkimiyetinden beşinci asrın ortalarına doğru kurtulan İngilterede derhal bir siyasî birlik ve temerküzün tahakkuk edebilmesi mümkün olamamıştır. Burada, bidayette, tek bir Devlet yerine müteaddit küçük siyasî teşekküllerin, krallıkların vücut buldukları ve bu durumun on birinci asrın ortalarına, yani Norman istilâsına kadar devam eylediği ve ancak bu istilâ ile beraber İngilterede bir siyasî birlik fikrinin, bir Devlet mefhumunun kendisini göstermeye başladığı müşahede edilmektedir.

Norman istilâsiyle beraber kendisini gösteren bu Devlet, federal mahiyette olmasına rağmen her türlü tecezziden masûn mutlak diye vasıflandırabileceğimiz monarşik bir sisteme mazhar kılınmıştır. Yalnız, müesses monarşi mutlak bir mahiyet arz etmesine rağmen, hükümdarın haiz bulunduğu salâhiyetler, menşelerini, biri seçim ve diğeri kilise tarafından takdis muamelelerinde bulmakta idiler. Bundan başka, hükümdarların mevcut hukukî prensiplere göre icrayi saltanat edeceklerini, adaleti hâkim kılacaklarını taahhüt eylemeleri, ferdlere bazı hak ve hürriyetler bahşetmeye çalışmaları keyfiyeti de, monarşinin mutlak vasfını tahfif edecek bir mahiyet arzylemekte idi¹. Hattâ, Monarşi'nin mutlak vasfını

1) Meselâ Henry I (1100 - 1135) İngiltere Kralı olduğu zaman, adaleti hâkim kılacağına yemin etmiş, ferdlere bazı hak ve hürriyetler tanımış, Krala ait salâhiyetlerin hududlarını tayine çalışmıştır. Keza, Etieme de Blois (1135 - 1154), 1136 da, ferdlere bazı hak ve hürriyetler tanıyan bir Ferman isdar etmiş; Henry II (1154 - 1189), Henry I tarafından ferdlere tanınan hak ve hürriyetleri teyid ve bu hususta bazı teminat bahşeylemiştir.

tahfif edecek hususlarda vukua gelen tahavvüller, kollektivitenin aksül'ameline muhatap olmak, hükümdarın salâhiyetlerinin tayin ve tahdidile, mevcut kanunlara riayet mükellefiyeti ile, hükümdar tarafından ferdlerin hak ve hürriyetlerinin tanınmasile, bu hak ve hürriyetlerin muayyen bazı teminata raptolunmalarile ilgili 1215 tarihli büyük hürriyet fermanının veya bunun bir ifadesi olmak üzere hükümdarla Baronların karşılıklı vazife ve mükellefiyetlerini tesbit eylemek üzere bunlar arasında vukua gelen bir anlaşmanın İngiltere Kralı Yurdsuz Jean (1199 - 1216) tarafından kabulünü mümkün kılmak gibi, İngilterede Devletin pozitif inkişafının en önemli hâdisesi diye tavsifi kabil önemli neticeler de doğurmaktan hali kalmamıştır.

Altmış üç maddeden ibaret olup ferdlerin şahıs ve mallarının her türlü tecavüzden masuniyetini, ferdlerin ancak adlî müesseseler tarafından verilen kararlara müsteniden tevkif ve hâpîs olunabileceklerini, ferdlere kral tarafından keyfî olarak malî mükellefiyet tahmilinin men'ini, kralın vergi vaz'ı hususunda senyör ve rühbanların mukaddem muvafakatini istihsal gibi bir mecburiyete tâbi tutulmasını ilân eyleyen ve âzaları Magnum concilium tarafından müntehap yirmi beş kişilik bir heyete gerek kralın ve gerek onun memurlarının faaliyetini murakabe ve ferdlerin şikâyetlerini tetkik vazifesini tahmil eyleyen ve heyeti umumiyesi itibariyle hükümdarın salâhiyetlerine önemli tahdidler koyan 1215 fermanından sonra da, bir çok hükümdarların bu tahdidlerden kendilerini sıyırmaya teşebbüs etmeleri keyfiyeti, onlar tarafından bahis mevzuu ferman muhtevasının zaman zaman teyidi ve hattâ bazı noktalarının itmam ve tevsii gibi sonuçlar tevliid eylemiş ve bütün bunların vukuile beraber Devletin pozitif inkişafı ile ilgili önemli bir gelişme kendisini göstermiştir. Hattâ Monarşi tamamen irsî bir mahiyet aldıktan, kral için ademi mes'uliyet esası bir kıymet ifade eylemeye başladıktan sonra da, hükümdarın kendi mevkiini kanuna borçlu bulunduğu, kanunların hükümdara tefevvuk eyledikleri, hükümdarın salâhiyetlerinin kanunlarla tahdid edildikleri telâkkisi, İngiliz pozitif âmme hukukunun en mühim prensiplerinden biri olarak kendi mevcudiyetini muhafazaya muvaffak olmuştur.

Ferd lehine kiralî salâhiyetlerin tahdidi bakımından vukua gelen bu gelişmenin yanında, on üçüncü asırdan itibaren, Devletin pozitif inkişafı ile ilgili önemli bazı müesseselerin, bazı kollektif teşekküllerin de meydana geldiklerini ve bu müesseselerin kralla birlikte Devlet idaresine iştirak eylediklerini, bunların Devlete terettüp eden fonksiyonların ifası hususunda gittikçe artan önemli bir rol oynamaya başladık-

larını görmekteyiz. Yalnız, buna rağmen, Magnum concilium regis, Concilium regis gibi isimler taşıyan ve teşekkül tarzı itibariyle feodal bir mahiyet arzeyleyen bu kollektif teşekküller hakikatte temsili bir müessesese mahiyetini taşımaktan uzak buldukları gibi müstakillen faaliyette bulunabilmek imkânına da malik değildiler. Hattâ, on üçüncü asrın ortalarından itibaren kendini gösteren ve teşriî faaliyete iştirak bakımından zamanla büyük bir önem kazanan Parliamentum adındaki müessesese de, bidayette temsili bir bünyeye mazhar kılınmış değildi. Teşekkül tarzı bakımından başlangıçta feodal bir mahiyet arzeyleyen bu müessesese, tedricî bir gelişme ile, ancak on üçüncü asrın sonlarına doğrudur ki (1295), kraliyetin rühbanlar, baronlar, komünler gibi üç mühim zümresini ihata eyliyen temsili bir mahiyet alabilmiştir. On dördüncü asırda Lordlar ve Avam Kamaraları gibi iki mühim meclisten teşekkül eyliyen ve temsili sistemin İngilteredeki inkişafını ifade eyliyen bu müessesese, on dördüncü asrın bidayetinden itibaren, bilhassa hükümdarın salâhiyetlerini tahdid, teşriî faaliyete iştirak bakımından ve keza malî ve kazâî hususlarda gittikçe artan bir ehemmiyet kazanmış ve hattâ mezkûr müesseseseye dahil âzaların Parlâmentonun faaliyetiyle ilgili hususlarda bir teşriî masuniyete de mazhar kılınmaları temin olunmuştur².

Fakat, kiralî iktidarın tahdidi lehinde vukubulan bu teşebbüslerin her zaman kendi mevcudiyetlerini idameye muvaffak olamadıkları da görülmektedir. Meselâ Tudor hanedanıyla birlikte mutlak monarşi lehinde vukubulan temayül, kiralî iktidarın yeniden nüfuz kazanmasını, o zamana kadar elde olunan hürriyetlerin ve bununla ilgili garantilerin ehemmiyetlerini kaybetmelerini, zaman zaman hükümdar tarafından toplantıya çağırılmış olmasına rağmen Devlet işlerinden uzaklaştırılması arzu olunan Parlâmentonun nüfuzunun kiralî iktidar lehine tenkis ve tahdidi gayesiyle bazı teşebbüslere geçilmesini intaç eylemiş³ ve on yedinci asrın bidaye-

2) Bk. *Mosca (G.)*, Histoire des doctrines politiques, Paris 1936, s. 157 ve müt.; *Crozat (Ch.)*, Âmme Hukuku Dersleri, İstanbul 1944, c. II, K. I, s. 59 ve müt., 219 ve müt.

3) Bu nevi teşebbüslere geçenlerin en başında Henry VIII (1491 - 1547) ve Elisabeth (1533 - 1603) gelmektedir. Bu iki hükümdardan gerek Papalıkla alâkasını keserek kendisini Anglikan kilisesinin reisi ilân eyleyen ve 1539 da vücuda getirilen bir kanunla kanun kuvvetini haiz beyannameler (Proclamations) ısdarı salâhiyetini elde eden (Bu salâhiyet bilâhara 1547 de bertaraf olunmuştur) Henry VIII ve gerek Parlâmentoya muhalif bir cephe almamış olmasına rağmen Elisabeth zamanında, mutlak monarşi lehinde büyük bir gayret sarf olunmuş ve bu hususta bir muvaffakiyet de elde olunmuştur. Bunun için, bu hükümdarların saltanatları zamanında, mutlak bir iktidara sahip olan Krallar Parlâmentodan her şeyi elde edebilmişler, teşriî faaliyeti kendi şahıslarında temerküz ettirmeye muvaffak olmuşlardır.

tinde Stuart hanedanının vürudu da durumda esaslı bir değişikliğin vukuunu mümkün kılamamıştır. Hanedanda vukubulan tahavvüle rağmen, mutlak monarşi lehindeki temayül ve inkişaf yine mevcudiyetini muhafaza eylemiştir.

Nitekim, «Cenabı Hakkın nelere muktedir olduğunu sorup araştırmak nasıl küfür ve dalâlet alâmeti ise kralın ef'alini münakaşa veya kralın şu veya bu şeyi yapamayacağını iddia eylemenin de aynı suretle hodbinâne ve caniyâne bir hareket teşkil ettiğini» söyleyen Jacques I'in (1566 - 1625) saltanatı zamanında İngiltere Tâc'ına hâs hakların her şeye tefevvuku iddia olunduğu gibi⁴, mutlak iktidarı icra ve istimal keyfiyetinin hükümdar için yalnız bir hak değil, aynı zamanda bir vazife olduğunu söyleyen Charles I'in (1600 - 1649) saltanatı zamanında da kiralî iktidarın takviyesine, Devletin ana salâhiyetlerinin hükümdarın şahsında temerküz ettirilmesine, keyfî diye ifadesi mümkün bir idare tarzının mümkün kılınmasına, Parlâmentonun imtiyazlarının bertaraf edilmesine çalışılmıştır. Bunlardan ikincisinin hükümdarlığı zamanında, kral tarafından Parlâmentonun muvafakati alınmadan malî mükellefiyetler ihdas olunmuş ve bu durum, hükümdarla, kanunun kraldan üstün olduğunu müdafaaya ve bunu hükümdara kabul ettirtmeye çalışan Parlâmento arasında mücadelenin vukuuna sebebiyet vermiştir. Fransaya karşı girişilen harbin müncer olduğu muvaffakiyetsizlikler hasebiyle yaptığı tenkitlerden ve gösterdiği muhalefetten dolayı Avam Kamarası iki defa dağıtılmış ve zaruretlerin tesiri altında teşkil olunan üçüncü Avam Kamarası da, Krala, harbe devam edebilmesi hususunda gereken malî yardımlara, ancak, kendisine sunulan muayyen bazı hususları kabul eylemesi şartıyla muvafakat edebileceğini bildirmiştir. İşte, kralı, fertlerin

Parlâmento müessesesine dokunmamış olmalarına rağmen, bu teşekküle dahil Lordlar Kamarası önemini kaybetmiş ve Avam Kamarası da sönük bir teşekkül olarak kalmıştır [Bk. *Noblet (A.)*, *La démocratie Anglaise*, Paris 1940, s. 61 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 98, 164 - 167].

4) Jacques I'in saltanatı zamanında Parlâmento muhafaza edilmiş olmasına rağmen, Kral tarafından bu müesseseye müracaat ve onunla istişare usulü bertaraf edilmiş, bu teşekkülün mütalâası alınmadan vergi tarh olunmuş, hükümdar tarafından kanun kuvvetini haiz beyannameler isdar edilmiş ve bu durum hükümdarla Parlâmentonun arasının açılmasına müncer olmuştur. Bidayette sükûtu tercih eden Parlâmento, kendi imtiyazlarına karşı vukubulan bu tecavüzü bertaraf etmek gayesiyle, krali iktidarın, asırlardanberi yürürlükte olan Anayasa prensiplerine göre, Parlâmentonun imtiyazlarıyla tahdit edilmiş bulunduğu tezini müdafaaya eylemiş ve bu hareketile de, nüfuz ve otoritesini hükümdara hissettirmeye muvaffak olmuştur [Bk. *Nobet (A.)*, op. cit., s. 72 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 170 - 171].

haklarına müteallik bazı hususları teyid ve kabule icbar eden bu hâdise, İngiliz âmme hukukunda, 1628 de, «The Petition of Rights» (Haklar dilekçesi) namındaki önemli bir hukukî vesikanın yer almasını intaç eylemiştir.

Krala kabul edilmek üzere sunulan dilekçenin muhtevasına göre, hükümdardan Parlâmento tarafından vücuda getirilmiş bir kanun oımadıkça hiç kimsenin her hangi bir hediye, ödünç, iane veya vergi vermeye zorlanmaması, memleket hukukunda ve 1215 fermanında belirtilmiş olan usule aykırı olarak hiç kimsenin müdafaası dinlenilmeksizin hayattan veya bir uzuvdan mahrumiyete veya hapse mahkûm edilmemesi veya tevkif olunmaması, kara ve deniz askerlerinin hususî şahıslara iase ve ibâte ettirilmemesi, harp zamanlarında olduğu gibi harp hukukuna göre muhakeme yapacak komisyonlar kurularak vatandaşların bunlar tarafından muhakeme olunmaması gibi muhtelif hususların teyid ve kabulü rica edilmekte idi ⁵.

Hükümdar kendisine sunulan dilekçe muhtevasını, kabul eylediğini bildirdikten ve Parlâmentonun mümkün kıldığı malî yardımlardan faydalandıktan sonra, tekrar mutlak monarşi sisteminin icaplarına göre Devleti idareye devam etmiş ve takip eylediği hareket tarzı Parlâmento ile arasının açılmasına sebebiyet vermiştir ⁶. Hükümdarla Parlâmento

5) Bk. *Ridges (E. W.)*, İngiliz Anayasa hukuku, «Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt VIII, sayı 3-4, s. 191»; *Noblet (A.)*, op. cit., s. 77 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 171-172; *Dareste (F.-R.) et Dareste (P.)*, Les constitutions modernes, c. I, s. 531 ve müt.; *Dareste (F.-R.) et Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. I, s. 585 ve müt.

6) Filhakika, kral, Parlâmentonun temin eylediği malî yardımlardan faydalandıktan sonra Avam Kamarasını derhal dağıtmakta tereddüt etmemiş (1629) ve Parlâmentoyu toplantıya davet lüzumunu da hisseylememiştir. Fakat, anglikanizm'in kendilerine empoze edilmek istendiğini gören İskoçyalı'ların vukubulan isyanı karşısında güç bir duruma düşen kral, bu hususta kendisine bir mesned temin eylemek ve hususiyle İngiltereyi istilâya başlayan bu isyana karşı giriştiği mücadeleyi idame ettirebilmek gayesiyle 1640 da Parlâmentoyu içtimaa davet lüzumunu hisseylemiştir. Yalnız, hükümdarın idare tarzını tenkit eden bu Parlâmentonun ömrü uzun olmamış ve aynı sene onun da dağıtılması cihetine gidilmiştir. Bunu müteakip, yine aynı sene zarfında toplantıya davet olunan yeni Parlâmento da hükümdara karşı bundan evvelkilerden daha şiddetli bir muhalefet göstermekte tereddüt etmemiş ve hattâ yeni malî mükellefiyetlerin ihdası hususunda hükümdar tarafından vukubulan teklifleri de red etmiştir. Hükümdar bu Parlâmentoyu da dağıtmış ve fakat Avam Kamarası kralın dağıtma kararını nazara almayarak kendi mevcudiyetini idameye çalışmıştır. Hükümdar, bunun üzerine, halkın haklarına tecavüzle itham olunan kraldan fertlerin hürriyetlerini ve Parlâmentonun teamülî haklarını yeniden mümkün kılacak bazı radikal tahavvüller talebinde bulunan Avam Kamarasına,

arasında vukua gelen şedit mücadele, neticede, Olivier Cromwell (1599 - 1658) tarafından sevk ve idare olunan muhalefetin muvaffakiyetiyle sona ermiş ve kral esir edilerek Parlâmentoya teslim olunmuştur. Her türlü kuvvet ve kudretin Cenabı Haktan sonra milletten neş'et ettiğini ve Avam Kamarasının milletin en yüksek kudretini temsil eylediğini ilân ve kendisini meşrû surette müesses addeyleyen Parlâmento da derhal hükümdarın muhakemesine başlamış ve neticede verdiği hükme müsteniden 1649 da kral idam edilmiştir⁷.

Bundan sonra, İngilterede, 1649 dan 1658 e kadar «Lord Protector» unvaniyle Devletin başına geçen Olivier Cromwell'in diktatörlüğüne müstenit nev'umâ bir cumhuriyet idaresi kurulmuş⁸; diktatörün ölümünü müteakip askerî anarşi zuhur etmiş, ve bunu bertaraf etmek gayesiyle de Charles I'in büyük oğlu Charles II, 1660 da, Parlâmento tarafından İngiltere krallığına davet edilmiştir⁹. Monarşinin bu tarzda yeniden ihyasından sonra, uysal karakteri dolayısıyla mevkiini hayatının sonuna kadar muhafazaya muvaffak olan Charles II zamanında (1660 - 1685), «Kabine hükûmeti» diye ifadesi mümkün bir idare tarzının vücut bulmasını mümkün kılacak tarzda beş Nazırdan mürekkep bir İcra Heyetinin teşkil edildiği; hükümdara, liberallerin çoğunluk teşkil eylediği Parlâmento tarafından, 1679 da, «Habeas corpus act» namında ferdi

muhalefetin ileri gelenlerini tevkif gayesile, muhafızlarla birlikte, girme teşebbüsünde bulunmuşsa da, bundan da müsbet bir netice elde etmeye muvaffak olamamıştır. İşte hâdiselerin temas ettiğimiz cereyan tarzı, hükümdarla, onun mutlak ve keyfi idaresine muhalefet eden Parlâmento arasında, bir dahili harp halini alacak tarzda, vahim neticeler tevlid edecek olan şedit bir mücadelenin vukuuna sebebiyyet vermiştir.

7) Bk. *Noblet (A.)*, op. cit., s. 78 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 174 - 175.

8) Olivier Cromwell'in askerî Diktatörlüğüne karşı da Avam Kamarasının muhalefeti gecikmemiş ve bu keyfiyet bu müessesenin dağıtılmasını mücip olmuştur. Yeni teşkil edilen Avam Kamarasının da bu idare tarzına muhalefet eylemesi onun da dağıtılmasını intaç etmiş ve neticede Olivier Cromwell'in taraftarlarından mürekkep üçüncü bir Avam Kamarasının teşkili ile buhranın bertaraf edilmesi cihetine gidilmiştir. 1657 de İngiliz cumhuriyetinin Lord Protector'una kral unvanı verilmek istenmiş ve fakat, Diktatör, ordunun muhalefeti dolayısıyla buna yanaşmıyarak askerî tahakkümünü idame ettirmekle iktifa eylemiştir [Bk. *Nobet (A.)*, op. cit., s. 84 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 176].

9) Olivier Cromwell'in ölümünden sonra generaller arasında rekabet başlamış, askerî anarşi zuhur etmiştir. Bu durumun bertaraf edilmesini, normal siyasi hayata avdet olunmasını arzu eden halkın ekseriyetinin monarşinin ihyâsı lehindeki isteği, General Georges Monk tarafından girişilen teşebbüslerin neticesi olarak, tahakkuk etme imkânını bulmuştur [Bk. *Noblet (A.)*, op. cit., s. 89 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 177 - 178].

hürriyeti koruyan ve teminat altına alan, onu keyfî tecavüz ve tevkiflerden masun kılan önemli bir kanun kabul ettirildiği görülmektedir. Bu kanuna göre, kral tarafından tevkif edilen herhangi bir ferd, vatana ihanet hali müstesna, herhangi bir kaza organına müracaat ederek muhakeme olunmasını isteyebilecektir. Hâkim kendisine müracaat eden şahsın en fazla yirmi gün içinde mahkemeye getirilmesini hapishane müdürüne emretmek mecburiyetindedir. Aksi takdirde vazifesini yapmayan veya ihmal eden hâkim ve hapishane müdürü ağır bir para cezasına çarptırılacaktır ¹⁰.

1685 de Charles II'nin ölümü ve yerine Jacques II'nin gelmesi mutlak monarşi lehindeki temayüllerin yeniden canlanmasını, ferdî hak ve hürriyetlerin ve hususiyle vicdan hürriyetinin yeniden tehlikeye girmesini intaç eylemiştir. Kral tarafından kanunların icrasını tehir, onları yürürlükten alıkoyma ve onlara muhalefet yeniden kendisini göstermiştir. Gerek bu sebepler ve gerek bunlara zamimeten hükümdarın katolik oluşu, kralla Parlâmento arasındaki ihtilâf ve mücadelelerin yeniden zuhuruna sebebiyet vermiştir. Neticede kralın Fransaya kaçması üzerine, İngiltere Tâc'ının Jacques II'in kızı Mary ile damadı Guillaume III'e (1650 - 1702) müştereken aidiyetine karar verilmiş ve bunların her ikisi de birlikte İngiltere kraliçe ve kralı ilân olunmuştur ¹¹. Yalnız, bu ilân keyfiyeti ile beraber, ana hatları itibariyle Kralî iktidarı muayyen esaslara bağlayan, onda mündemiç salâhiyetleri tenkis ve tahdit eden, Kralın ruhanî salâhiyetlerini bertaraf ve malî hususlarda Parlâmentonun tefevvukunu temin eyleyen, ferdî hak ve hürriyetlerin her türlü tecavüzden masuniyetini mümkün kılan, fertlerin istida hakkını teminat altına alan, kanunların mutlak surette üstünlüğünü temin eden ve hakikatte Parlâmento ile hükümdar arasında yapılmış bir anlaşma mahiyetinde olan 13 Şubat 1689 tarihli «The Bill of Rights» (Haklar lâyihası, beyanamesi, kanunu) vücuda getirilmiş ¹² ve kral, Avam ve Lordlar Kama-

10) Bk. *Noblet (A.)*, op. cit., s. 97; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 179 - 180.

11) Firardan evvel, Parlâmento, İngiltere Tâc'ının, istikbalde, katolik olan hükümdarın yine katolik olan erkek çocuğuna intikaline de mâni olmak gayesiyle İngiltere tahtına Guillaume III'ü getirmek teşebbüsünde bulunmuş ve bunun İngiltereye gelmesi üzerine de Jacques II Fransaya kaçmıştır. Parlâmento, kralın kaçışını tahtından feragat şeklinde telâkki ederek, Tâc'ın, kralın kızıyla damadına müştereken ve kaydı hayat şartıyla aidiyetine karar vermiştir [Bk. *Noblet (A.)*, op. cit., s. 98 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 182].

12) Bu hukukî vesikaya göre; 1) kanunları veya kanunların icrâsını, Parlâmentonun muvafakatı olmaksızın kralî hukuka müsteniden durdurmak hususunda mevcudiyeti iddia edilen salâhiyet meşrû değildir. 2) Kanunlar veya kanunların icrası üzerinde mevcudiyeti iddia ve şimdiye kadar da bu suretle kabul ve icra

raları âzaları tarafından müştereken hazırlanmış ve kabul edilmiş olan bu hukukî vesikada mevcut hususları tasvib ve onlara muhalefet etmiyeceğine yemin eylemiştir. Bütün bunların sonucu olarak, İngiliz âmme hukukunda, teşriî salâhiyetin hakikatte doğrudan doğruya Parlâmentoda temerküz ettirilmesi, Parlâmentonun Devlet içinde hukukan en yüksek kudret olması gibi bir netice kendisini göstermiştir.

İngilterede Devletin pozitif inkişafı ile ilgili olmak üzere asırlardanberi vukua gelen tekâmülün sonucu olarak, Guillaume III'ün saltanatı zamanında, çok önemli tahavvüllerin vukuu mümkün kılınmıştır. Her şeyden evvel, mutlak monarşi önemini kaybetmiştir. Hakikatte iktidarın gasbını ifade eyleyen bu sistem, halkın mukavemetini, muhalefetini meşrû kılmaktadır. Keza, kralın ne ruhanî salâhiyetleri vardır ve ne de haiz bulunduğu dünyevî salâhiyetlerde dinî bir mahiyet mevcuttur. Bundan başka, İngiltere Tâc'ına ait olan salâhiyetler, artık kanunlarla, Avam ve Lordlar Kamaralarının haklarıyla, vatandaşların kanunî hak ve hürriyetleri ile tahdit edilmiş bulunmaktadır. Keza, Tâc'ın ademi mes'uliyeti, Nazırların salâhiyetlerini Parlâmentonun ve bilhassa buna dahil Avam Kamarasının itimadına istinat ettirmiş bulunmaları, salâhiyetlerini oradan almaları, Nazırların kamaralara karşı mes'uliyeti ve hattâ siyasî mes'uliyeti teessüs etmiş bulunmaktadır. Bakanların Avam Kamarası tarafından itham olunmaları ve Lordlar Kamarası tarafından muhakeme

edilmiş olan tasarruf salâhiyeti meşrû değildir. 3) Ruhani ihtilâflar mahkemesi veya diğer bütün bu nevi mahkemeler ve komisyonlar tesisi için isdar edilen emirler gayri kanunî ve muzırdır. 4) Parlâmentonun muvafakati olmaksızın veya muvafakat edilenden daha fazla bir müddet için veya bu yolun haricinde, Tâc tarafından hükümranlık haklarına müsteniden vergi tahsili gayri kanunîdir. 5) Parlâmentonun müsaadesi olmaksızın sulh zamanında memlekette daimi ordu toplamak veya buldurmak gayri kanunîdir. 6) Kanunun müsaadesi dahilinde protestan teb'alar nefislerini müdafaa için silâh taşıyabilmelidir. 7) Parlâmento üyelerinin seçimi serbest olmalıdır. 8) Parlâmentodaki söz ve hareket serbestisinden doğan ihtilâflar dolayısıyla Parlâmentonun dışında hiçbir yer ve mahkemede takibat ve tahkikat yapılmamalıdır. 9) Kefaletle tahliyede lüzumundan fazla kefalet istenmemeli, lüzumundan yüksek para cezası hüküm olunmamalı, zalimâne ve görülmemiş cezalar yükletilmemelidir. 10) Jüri üyesi olacakların listeleri kanun dairesinde evvelden hazırlanmalı ve bunlar bu suretle seçilmeli ve hiyaneti vataniye dâvalarında eşhası muhakeme edecek jüri heyeti serbest malikâne sahiplerinden tereküp etmelidir. 11) Mahkûmiyetten evvel hususî şahısların her türlü bağış, para cezası vâ'di ve haktan feragatleri gayri kanunî ve batıldır. 12) Her türlü yolsuzlukların izalesi ve kanunların tâdili, kuvvetlendirilmesi ve müdafaa için Parlâmento sık sık toplanmalıdır [Bk. *Ridges (E. W.)*, op. cit., s. 192, 193; *Noblet (A.)*, op. cit., s. 104, 105; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit., c. I, s. 534 ve müt.; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. I, s. 589 ve müt.]

edilmeleri mümkün bulunmaktadır. Keza, Parlâmentonun teşriî faaliyete iştiraki, vergi vaz'ında Parlâmentonun muvafakatını istihsal lüzumu, bütçenin Parlâmento tarafından kabulü, Parlâmentonun hükûmet ve idareyi kontrolü, kazaî iktidarın istiklâlinin ve yüksek otoritesinin tanınması, matbuat ve toplantı hürriyetlerinin mümkün kılınması, efkârı umumîyenin Devlet işlerini kontrol ve tenkit edebilmesi gibi hususlar da tahakkuk etmiş olmakta; ve, İngiliz âmme hukukunda, Parlömanter monarşinin tahakkuku lehinde bir inkişaf kendisini göstermiş bulunmaktadır.

Yukarıda temas ettiğimiz hususların mümkün kılınmasile ilgili olmak üzere, Guillaume III'ün saltanatı zamanında, Parlâmentonun gelişi güzel keyfî fesihlere karşı korunmasını mümkün kılan, matbuat hürriyetini temin eyleyen muhtelif kanunların yanında, 12 Temmuz 1701 de, bilhassa İngiltere tahtına bir Protestan varisin gelebilmesini temin gayesile yapılmış olmasına rağmen Devletin pozitif inkişafına müteallik diğer mühim esasları da ihtiva eyleyen «The Act of Settlement» (Tâcı tevarüs kanunu) namında önemli bir kanunun vücuda getirildiği görülmektedir. Bu kanuna göre, İngiltere kralları Protestan olacak, Parlâmentonun muvafakatı olmadan kral harp ilân edemeyecek, Meclis-i Hâssa hiç bir yabancı dahil olamayacak¹³, bütün kiralî kararların tekemmül edebilmesi için Meclis-i Hâs âzalarının birisi tarafından imzalanması gerekecektir. Kezâ, bu kanunla, memurların Avam Kamarası âzası olamamaları, Nazırların Avam Kamarası tarafından itham ve Lordlar Kamarası tarafından muhakeme edilerek duruma göre cezalandırılmalarını kralın önleyememesi, hiç bir İngiliz Kralının Parlâmentonun müsaadesi olmadan İngiltereyi terkedememesi gibi hususlar da tesbit olunmuştur. Nihayet, yine aynı kanuna göre, vazife ve salâhiyetlerini suiistimal etmedikleri müddetçe, hâkimler azlolunamayacaklardır. Yalnız, Parlâmentonun her

13) İstisari bir teşekkül olan Meclis-i Hâs, siyasi vazifelerinin ifasında hükümdara yardım etmektedir. Devletin ileri gelen yüksek memurlarından ve bunlardan başka kralın itimadına mazhar kimselerden tereküp eden bu teşekkülün âzaları çok olduğu için, Charles II den itibaren, krallar, Meclis-i Hâs üyeleri arasından nüfuz sahibi dört beş kimseden mürekkep bir grupta Devlet işlerini müzakere ve ondan sonra keyfiyeti Meclis-i Hâssa dahil âzaların kâffesinin teşkil eylediği umumî heyete arza başlamışlardır. İşte kralın Meclis-i Hâssın mahdud âzalarından mürekkep bu grupta Devletin en mühim işlerini müzakere ederek bir karara bağlamasından veya böyle bir usulün teessüsünden «Kabine» denilen teşekkül doğmuştur [Bk. Mosca (G.), op. cit., s. 186].

iki kamarasının da teklifi üzerine hâkimlerin azli hukukan caiz bulunmaktadır¹⁴.

Devletin pozitif gelişmesi bakımından varılan bu önemli neticeler, Guillaume III'ün 1702 de ölümü üzerine Tâc'a tecavüz eden Anne (1665 - 1714) zamanında da kendi mevcudiyetlerini idame ettirdikleri gibi¹⁵, 1714 de Hanovre hanedanının vürudu da bunlarda herhangi bir menfî tesirin vukuuna sebebiyet vermiş değildir. Filhakika, mezkûr hanedana mensup ilk İngiltere Kralı Georges I, hükümdarlığı zamanında (1714 - 1727), mümkün olduğu kadar gürültüsüz bir icrayı saltanatı mümkün kılmak gayesiyle, bu hususta «Kabine» denilen teşekküle Avam Kamarasının en nüfuzlu üyelerini ithal gibi bir tedbire baş vurmuştur. Hattâ, Kabinede tecanüs ve tesanüdü temin gayesiyle, ona dahil üyelerin Avam Kamarasında ekseriyeti teşkil eyleyen grup mensubini arasından seçilmesi gibi bir usulün teessüsünü de mümkün kılmıştır. Bundan başka, yine aynı hükümdar zamanında, kralın İngilizceyi bilmemesi hasebiyle Kabinenin toplantılarına iştirak etmediği veya edemediği ve bunun sonucu olarak Kabinenin kralın iştiraki bahis mevzuu olmadan da içtimai ve kralın bulunmadığı bu toplantılarda verilen kararların sonradan hükümdarın tasvibine arzı gibi bir teamülün teessüs eylediği görülmektedir. Keza, yine bunun zamanında, Meclis-i Hâssın bütün üyelerinin iştirakile içtimainın artık bir formalite halini almağa ve buna mukabil Kabinenin de hakikatte icraî salâhiyeti kullanan bir organ vasfını iktisaba başladığı müşahede edilmektedir.

Durum Georges II'nin saltanatı zamanında da (1727 - 1760) aynı tarzda devam eylemiş ve bu da Devlet işlerine müdahaleden sakınmıştır. Bu suretle, İngiliz âmme hukukunda, mahdut¹⁶ bir ölçü dahilinde olmakla beraber millî temsil esasına dayanan Parlâmentarizm denilen sistemin teessüsü ve bununla ilgili olmak üzere de, meselâ, hükümet işlerinin kraliyet makamından Nazırlara intikali, kralî iktidara müteallik salâhiyetlerin gayri mes'ul telâkki edilen hükümdar yerine münhasıran Parlâmentoya karşı mes'ul ve onun itimadile mevkilerini muhafaza

14) Bk. *Bluntschli*, *Théorie générale de l'Etat*, s. 357, 358; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 182, 183; *Noblet (A.)*, op. cit., s. 115, 116; *Ridges (E. W.)*, op. cit., s. 194, 195; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit., c. I, s. 537 ve müt.; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, *Esas Teşkilât Kanunları*, c. I, s. 593 ve müt.

15) Kraliçe Anne zamanında, 1707 de, İngiltere ve İskoçya krallıkları, tek bir Parlâmentoya sahip tek bir Devlet halinde birleşme imkânını bulmuşlardır.

16) Mahdud demekliğimizdeki sebep, teşriî seçimlerde büyük malikâne sahiplerinin önemli bir rol oynaması, teşriî seçimlerde rey verenlerin sayısının gittikçe azalması, ancak Devlete fazla vergi verenlerin teşriî seçimlere iştirâk edebilmeleridir.

edebilen Bakanlar ve hattâ dolayısıyla Parlâmento tarafından istimali, Devlet idaresinin hakikatte Kraldan Bakanlara ve dolayısıyla Parlâmentoya intikali gibi önemli esasların yerleşerek inkişafı mümkün kılınmıştır¹⁷. Her ne kadar Georges III'ün saltanatı zamanında (1760 - 1820) müesses bu durumun bertaraf edilmesi, kiralî iktidarın nüfuz ve otoritesinin ihyâsı lehinde bazı teşebbüslerin mevcudiyetiyle karşılaşılmakta ise de, bütün bunlar, halkın gösterdiği mukavemet dolayısıyla, Devletin pozitif gelişmesi bakımından varılan önemli neticeleri ortadan kaldırmaya muvaffak olamamışlardır. Bu tarzdaki teşebbüslere rağmen, kralın her türlü mes'uliyetten masûn bir organ olarak mülâhazası, kiralî salâhiyetlerin hakikatte Başbakana ve onun riyaseti altında teşkil olunan Kabine'ye dahil Bakanlara intikali lehinde vukubulan tekâmül kendi normal seyrini takip eylediği gibi, hükûmet işlerinin ancak Avam Kamarasının çoğunluğunun güvenine mazhar, ona karşı siyaseten mes'ul bir Kabine tarafından tedviri ile ilgili olmak üzere vukubulan gelişme de nihaî safhasına erişmiş ve Parlâmentarizm, İngiliz âmme hukukunda, kat'î olarak teessüs etme imkânını bulmuştur.

Bu suretle, İngilterede Devletin pozitif inkişafı bakımından on dokuzuncu asrın ortalarına doğru varılan neticelere göre, kiralî iktidarın bünyesi içinde, Meclis-i Hâssa riyaset, yabancı Devletlerle olan münasebetlerde memleketi temsil, askerî kuvvetlerin başkumandanı olma, İngiltere kilisesinin başkanı bulunma, muayyen rütbe ve unvanları tevcih, Parlâmentoyu içtimâa davet, Avam Kamarasını fesih, Parlâmentonun içtima devresini temdit, Parlâmento tarafından kabul edilen kanunları tasvip, cezaları af ve tecil gibi önemli salâhiyetler yine yer almakta ve adaleti tevzi keyfiyeti de menşei mez-kûr iktidarda bulmaktadır. Fakat, kiralî iktidarın bünyesi içinde bu kadar önemli salâhiyetlerin yer almasına rağmen, hakikatte bu geniş salâhiyetlerin istimali bakımından mühim tahditler mevzuubahs olmaktadır. Her şeyden evvel, bu salâhiyetlerin bir çokları, ancak Avam Kamarasına karşı siyaseten mes'ul bulunan Bakanların iştirak ve muvafakatiyle ve hattâ bu tarzda bir mes'uliyetin neticesi olarak doğrudan doğruya onlar tarafından kullanılmaktadır. Bundan başka, bu salâhiyetlerin bazıları da, hakikatte, krala bir fiilî rol oynayabilmesini mümkün kılmaktan çok uzak bir mahiyet arz etmektedirler. Bunun içindir ki, kiralî iktidarda mündemiç bu kadar geniş salâhiyetler karşısında, kralın siyasî rolü, hakikatte hiç bir ehemmiyet arz etmemektedir. Bu salâhiyetleri kullananlar, icrayı hükûmet edenler, hakikatte, Avam Kamarasının çoğunluğunun itimadına

17) Bk. *Noblet (A.)*, op. cit., s. 120 ve müt.; *Mosca (G.)*, op. cit., s. 187.

dayanan Kabine denilen teşekkül, ona dahil bulunan icra organlarıdır. Keza, adaleti tevzi keyfiyetinin menşei kralî iktidarda bulması keyfiyeti de hakikatte bir kıymet ifade etmemektedir. Zira, kazaî salâhiyet, hakikatte, tamamen müstakil kaza organlarına tevdi kılınmış bulunmaktadır.

Devletin pozitif inkişafı bakımından varılan bu neticelerin yanında, Parlömanter hükümet sisteminin, temsili rejimin, daha demokratik esaslara istinat ettirilmesi, Avam Kamarasının daha fazla halklaştırılması lehinde vukubulan gelişmeyi de tebarüz ettirmek lâzımdır. Meselâ, temas ettiğimiz bu hususla ilgili olmak üzere, ancak mahdut kimselere rey hakkı tanıyan, bir çok imtiyaz ve tahditlere dayanan seçim usulünde, teşriî seçimlere iştirak ve seçilme hakkını tevsî edecek tarzda, 8 Haziran 1832 de bir islâhat kanunu (Reform Bill) vücuda getirilmiş ve bunu, daha sonraları, yine aynı mevzula ilgili diğer kanunlar takip eylemiştir. Netekim, katoliklerin Parlâmentoya dahil olabilmeleri¹⁸ mümkün kılınmış; intihap heyetlerinin teşekkülü bakımından mevzuubahs olan müsavatsızlıklar bertaraf edilmiş; rey hakkı bakımından nazara alınan vergi mükellefiyeti çok az bir miktara indirilmiştir¹⁹. İntihap hakkının servetle alâkası olmayan bir millî hak haline getirilmesi lehinde kendini gösteren gelişmenin sonucu olarak, 1867 de kabul olunan ikinci bir islâhat kanunu (Reform Bill) ile, rey hakkının daha fazla genişletilmesini temin gayesiyle, seçmek ve seçilmek için nazara alınan servet haddinin daha az bir miktara tenzili cihetine gidilmiş ve 1871 tarihli «Ballot Act» ile de reylerin gizliliği mümkün kılınmıştır. Keza, 1884 de de, seçim hakkının daha fazla tevsîini temin eyleyecek, rey hakkından kadınlar hariç bütün vatandaşların faydalanmalarını mümkün kılacak teşebbüslere girişilmiş²⁰; Avam Kamarasına âza seçilmek hususunda aranan malî şartlar ilga olunmuş ve 1885 de de memleketin eşit intihap dairelerine tefriki tahakkuk ettirilmiştir.

Temsili rejimin daha demokratik esaslar dahilinde inkişafını temin eylemek üzere on dokuzuncu asırda girişilen bu teşebbüslere yirminci asrın bidayetinden itibaren de devam olunmuştur. Meselâ, rey hakkının genişletilmesiyle ilgili olmak üzere, 1907 de, kadınlara belediye seçimlerine

18) Kezâ, Katoliklerin Devletin mülki ve askerî her türlü faaliyetine iştirak edebilmeleri hakkı kabul edilmiştir.

19) 1835 te yapılan bir kanunla mahalli idarelerde de reform yapılmış; bu hususta bir bakımdan temsili sistem, komünler'le kontluk'ların müntehap meclisler tarafından idare edilmeleri esası kabul olunmuştur.

20) İntihap heyetinin daha fazla tevsii ile ilgili bu teşebbüsler mahalli idare bakımından da mevzuubahs olmaktadır.

iştirak hakkı tanınmıştır²¹. Keza, on dokuzuncu asırda Lordlar Kamarasının hükûmeti murakabe hususunda hiç bir salâhiyete sahip bulunmaması lehinde İngilterede gelişen önemli fikrî faaliyetin tesiri altında olmak üzere, hiç bir temsilî sıfatı olmayan ve fakat buna rağmen on dokuzuncu asrın sonlarına doğru siyasî nüfuz ve otoritesini arttıрмаğa çalışan Lordlar Kamarasının salâhiyetlerinin Avam Kamarasına nazaran tahdit ve tenkisine de gayret olunmuş ve zuhur eden bazı hâdiseler de bu tahdit ve tenkisinin tâcilini mümkün kılmıştır. Netekim, 1909 da Liberal hükûmet tarafından hazırlanan senelik bütçenin Lordlar Kamarası tarafından red olunması ve bu suretle bu teşekkülün kendi siyasî otoritesini hissettirecek bu tarzda bir teşebbüse girişmesi, onun aleyhine esasen mevcut olan muhalefetin artmasına hizmet eylemiş ve neticede Lordlar Kamarasının malî hususlardaki salâhiyetini bertaraf etmek, onun teşriî işlerdeki salâhiyetlerini azaltmak, Avam Kamarasının teşriî ve malî hususlarda nihaî otoritesini mümkün kılmak, Lordlar Kamarasını daha demokratik bir hale getirmek gayesiyle vücuda getirilen ve fakat temas ettiğimiz bu hususları bütün şümulile mümkün kılamayan 18 Ağustos 1911 tarihli bir kanunla, Lordlar Kamarasının Avam Kamarası tarafından kabul edilen kanun lâyhalarına karşı haiz bulunduğu veto hakkının tahdidi cihetine gidilmiştir. Bu kanunla, Lordlar Kamarasına Avam Kamarası tarafından kabul edilen alelâde kanun lâyhalarına karşı iki ve malî kanun lâyhalarına karşı da bir sene müddetle tehirî veto hakkı tanınmış ve bu müddetlerin hitamında Lordlar Kamarasının tasvibine mazhar olamayan veya onun tarafından doğrudan doğruya red olunan kanun lâyhalarının kralın tasvibine iktiran suretiyle tekemmül ederek kanun vasfını iktisap edebilmelerini mümkün kılacak esaslar kabul olunmuştur. Böylece, 1911 kanunu, Lordlar Kamarasının teşriî ve malî hususlardaki rolünü sarsmış, onun Kabine üzerindeki mürakabesini hakikatte bertaraf etmiş, Bakanların bu müesseseye karşı siyasî mes'uliyetlerinin ortadan kalkmasını intaç eylemiştir. Nihayet 6 Şubat 1918 de yapılan «Representation of the People Act» ile de, yirmi bir yaşını dolduran her erkeğe ve keza otuz yaşını ikmal eden her kadına ve nihayet silâh altında bulunan askerlere teşriî seçimlere iştirak hakkı tanınmış ve 1921 intihabında kadınlar da ilk defa olmak üzere reylerini kullanma imkânını bulmuşlardır²².

21) 1910 da Parlâmento âzalarına muayyen bir ücret tediyesi esası kabul olunmuştur.

22) Bk. *Bluntschli*, La politique s. 212 ve müt.; *Noblet (A.)*, op. cit., s. 137 ve müt., 164, 165, 229, 286; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit., c. I, s. 520, 521, 539 ve müt., 545 ve müt.; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanun-

İngilterede Devletin pozitif inkişafı ile ilgili olmak üzere vukubulan mevzuubahs demokratik gelişmenin, 1925 de, muhafazakârların iktidarda buldukları zaman, bazı tehlikelere maruz kaldığı, meselâ Lordlar Kamarasının salâhiyetlerini tahdid ve tenkis gayesiyle vücade getirilen 1911 kanununun tadili hususunda bazı teşebbüslere girişildiği görülmekte ise de, bütün bunlarla mevzuubahs demokratik inkişafı firenleyebilmek mümkün olamamıştır. Nitekim, yine mezkûr inkişafı ile ilgili olmak üzere, 1928 de, cinsiyet ve herhangi bir malî şart nazara alınmaksızın yirmi bir yaşından itibaren her vatandaşa rey hakkını tanıyan bir kanunun vücade getirildiği, mezkûr kanunla ferdlerin siyasî haklarının hem tevsii ve hem de bu bakımdan aralarında eşitlik esasının tahakkukunun mümkün kılındığı görülmektedir. Keza, yine bu inkişafı ile ilgili olmak üzere hiç bir demokratik vasfı, temsilî herhangi bir sıfatı olmayan Lordlar Kamarasının salâhiyetlerinin 1911 dekine nazaran daha fazla tahdidi gayesiyle, 1947 de teklif olunan ve 1949 da tekemmül eden bir kanunla, 1911 de tehirî veto bakımından kabul edilen iki senelik müddet bir seneye indirilerek mezkûr teşekkülün hakikatte siyasî salâhiyetlerden mahrum bir müessese haline getirilmesi cihetine de gidildiği müşahede olunmaktadır.

Acaba, İngilterede Devletin pozitif gelişmesiyle ilgili olmak üzere demokratik esaslara dayanan Parlömanter hükümet sistemi lehinde vukubulan inkişafın halen ulaştığı neticeleri ne şekilde tebarüz ettirmek mümkündür? Filhakika, bu hususta, her şeyden evvel, İngiltere Tâc'ına hâs salâhiyetlerin esas teşkilâta müteallik teamülî mahiyette bazı önemli prensiplerle tahdid edilmiş olduklarına işaret eylemek lâzımdır. Fakat, bu tahdidlere rağmen, İngiltere Tâc'ının ve onu temsil eyliyen hükümdarın halk nazarında yine büyük bir nüfuz ve itibara sahip bulunduğunu ve hükümdarların mezkûr tahditlere gösterdikleri riayetle mevzuubahs nüfuz ve itibarın husulünde ve artmasında büyük bir âmil olduğunu da ilâve etmek gerekir. Mevzuubahs tahditlere göre de, icraî faaliyet ve buna müteallik salâhiyetler hakikatte tamamen bakanlara

ları, c. I, s. 594 ve müt., 603 ve müt.; *Todd (A.)*, Le gouvernement parlementaire en Angleterre, Paris 1900; *Esmein*, La réforme de la chambre des Lords, 1909; *Esmein*, La chambre des Lords et la démocratie, 1910; *Arsel (İ.)*, Lordlar Kamarasının salâhiyetlerini tahdide matuf son teşebbüsler, «Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. VII, sayı 1-2, s. 92 ve müteakip; *Dickinson (G. L.)*, Le développement du Parlement pendant le XIX e siècle, 1906; *Anson (W.)*, Loi et pratique constitutionnelles de l'Angleterre, Paris 1903; *Lowell (A. L.)*, Le gouvernement de l'Angleterre, Paris 1910; *Lémonon (E.)*, Une étape de la démocratie anglaise: 1906 - 1914, Paris 1947.

intikal etmiş bulunmaktadırlar. Hükümdar, bu hususta, teşriî müesseseye karşı siyaseten sorumlu bulunan bakanların tavsiyesine göre hareket etmekle mükelleftir. Bu hususta kral herhangi bir serbestiye sahip değildir. Kralın Başbakanı ve Bakanları tayin hususunda hakikatte herhangi bir salâhiyeti de yoktur. Zira, yapılan teşriî seçimlerin sonunda Avam Kamarasında ekseriyete sahip olan partinin lideri Kralın Başbakan tayin edebileceği yegâne şahıstır. Bakanlar bakımından da, hükümdar için, Başbakan tarafından mesai arkadaşı olarak intihap ve tayin edilen kimseleri kabul gibi bir mükellefiyet mevzuubahstir.

Hükümdar, teşriî salâhiyet bakımından da her hangi bir imkâna sahip değildir. Teşriî faaliyet, hakikatte, Lordlar ve Avam Kamaralarından müteşekkil Parlâmentoya intikal etmiştir. Kral, Parlâmento tarafından kabul edilen kanunları tasdikle mükelleftir. Yalnız, Parlâmentoya dahil meclislerden hiç bir temsilî sıfatı haiz bulunmayan Lordlar Kamarasının hakikatte siyasî salâhiyetlerden mahrum bir teşekkül haline getirildiğini de unutmamak lâzımdır. Meselâ, malî hususlara müteallik kanun lâyhalarının evvelâ Avam Kamarasında müzakere edilmesi lâzımdır. Bundan başka Lordlar Kamarasının bu gibi kanun lâyhalarında değişiklik yapabilmesi kabil değildir. Keza, bu iki teşekkül arasında bir ihtilâf zuhur ettiği takdirde, Lordlar Kamarasının Avam Kamarasına boyun eğmesi gibi bir mecburiyet mevzuubahstir.

Bakanlarla Parlâmento arasındaki münasebetlere gelince; her şeyden evvel, Bakanların iktidar mevkiine gelebilmeleri ve bu mevki muhafaza edebilmeleri ancak Parlâmentonun itimadile mümkün olabilmektedir. Bu itimadı kaybeden bir hükûmet için işgal eylediği mevki terk mecburiyeti vardır. Bundan dolayıdır ki, icra organı için, faaliyetinden dolayı, Parlâmentoya karşı siyaseten sorumlu olma gibi bir durum mevzuubahstir. Buna mukabil, icra organı için Avam Kamarasını fesih gibi bir salâhiyet de mevcuttur. Her ne kadar Avam Kamarasını fesih Tâc'a ait bir salâhiyet ise de, Tâc, ancak icra organı tarafından bir talep vaki olduğu takdirde bu salâhiyetini istimal edebilmekte ve bu gibi hallerde mezkûr salâhiyetini kullanmakla da mükellef bulunmaktadır. Yalnız, Avam Kamarasının fehsinden sonra yapılan teşriî seçimlerde iktidarda bulunan partinin ve bu partiye dayanan Kabinenin çoğunluğu kazanamaması halinde hükûmetin derhal istifa ederek krala ekseriyeti kazanan partiyi iktidar mevkiine davet imkânını vermesi lâzımdır.

İngilterede Parlömanter hükûmet sisteminin inkişafıyla ilgili olmak üzere halen varılan neticelerden biri de, icraî organın teşriî organa tefevvukunu ifade eyleyen bir durumun teessüs etmiş olmasıdır. Hâkim

olan seçim ve parti sistemlerinin ve nihayet Avam Kamarasının feshi bakımından mevzuubahs imkânların tesiri altında teşriî müessese hakikatte kabine lehine önemini kaybetmiş bir durumda bulunmaktadır. Kabine kelimenin hakikî mânasiyle icrâyı hükûmet eylemekte ve teşriî müessese de herhangi bir siyasî müeyyede mevzuubahs olmadan ancak murakabe vazifesini görmektedir. Hâkim olan parti disiplini dolayısıyla kabinenin teşriî müessese tarafından düşürülmesi, siyasî mes'uliyet esasının normal eseslar dahilinde işleyebilmesi mümkün olamadığından ve buna mukabil Kabinenin elinde teşriî müesseseyi istediği zaman dağıtabilme imkânı bulunduğundan, bu durum, teşriî müessesenin, hakikatte icra organının nüfuzu altına girmesini intaç eylemiş bulunmaktadır. Bunun içindir ki, Devletin ana salâhiyetleri teşriî müessesede ve bunun bünyesi içinde de çoğunluğu haiz olan partide ve bu parti dahilinde de onun lideri olan şahsın başkanlığı altında teşkil olunan Kabinede temerküz etmiş olmaktadır. Bir kelime ile, Kabine, Devletin ana faaliyetinin ağırlık merkezini teşkil eylemektedir.

Yalnız, Kabine denilen teşekkül içinde, Başbakanın, Devletin esas faaliyetlerinin ifası hususunda büyük bir önem arzettiğini ve hattâ Devletin esas faaliyetlerinin direksiyonunun Başvekilde olduğunu da zikretmek lâzımdır. İktidarda bulunan partinin lideri olması hasebiyle, Başvekil, gerek teşriî müessese ve gerek diğer icra organları üzerinde büyük bir otoriteye sahiptir. Başvekil, partisinin teşriî müessesedeki çoğunluğuna dayanmak suretiyle, Devletin icraî ve teşriî faaliyetini sevk ve idare eden bir organ halini almıştır. Başbakanın siyasî mes'uliyetinin ve bunun ifade eylediği müeyyidelerin hakikatte bir tesir icra edebilmesine imkân yoktur. Zira, Başvekilin riyasetinde bulunduğu parti Avam Kamarasında çoğunluğu haizdir ve parti içerisinde hâkim olan disiplin de çoğunluğu haiz olan mezkûr parti tarafından kendi liderine karşı ademi itimad oyu verilmesini imkânsız kılmaktadır. Avam Kamarasındaki çoğunlukla Başvekil arasındaki sıkı tesanüt, bunlardan ikincisinin Devletin en önemli bir organı olmasını intaç eylemiştir.

Fakat, şunu da ilâve edelim ki, teessüs eden bu tarzdaki bir duruma rağmen, hakikatte hâkim olan kollektivitedir. Yapılan teşriî seçimlerde, halk, tam bir serbestî içinde, icrâyı hükûmet eden Kabine, onun başında bulunan Başvekil ve bunun dayandığı parti hakkında her zaman hükümünü vermek imkânına sahiptir. Bu hükmün lehe tecelli etmesi halinde iktidar mevkiini muhafaza mümkün olabildiği gibi, aleyhe tecelli etmesi halinde de mezkûr mevkiin kaybedilmesi her zaman kabildir. Bunun içindir ki, halen, İngilterede, Devletin esas faaliyetini uhdesinde temerküz ettiren Kabinenin ve onun riyasetinde bulunan

Başvekilin kollektiviteye karşı mes'ul olmaları gibi bir netice, başka bir ifade ile icrâ organlarının kollektiviteye karşı siyaseten mes'ul bulunmaları gibi bir durum, kendisini göstermiş bulunmaktadır²³.

II

ŞİMALİ AMERİKADA DEVLETİN POZİTİF GELİŞMESİ

Amerikanın keşfini müteakip, İngilizler, on yedinci asrın bidayetinden on sekizinci asrın ortalarına kadar uzayan bir buçuk asırlık müddet zarfında, bu yeni kıtanın şimalinde, Avrupadan Amerikaya gelen muhacirlerin tavattun ettikleri yerlerde, muhtelif müstemlekeler tesis etmişlerdir²⁴. On sekizinci asrın ikinci yarısında sayısı on üçe kadar

23) Bk. *Daresté (F. - R.) et Daresté (P.)*, op. cit., c. III, s. 151 ve müt.; *Noblef (A.)*, op. cit., s. 230; *Bastide (Ch.)*, *L'Angleterre nouvelle*, Paris 1929; *Seignobos (Ch.)*, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, Paris 1929, c. I, s. 14, 120; *Sirieux (P. H.)*, *Le régime parlementaire anglais contemporain*, Paris 1935; *Simon (Sir John)*, *Quelques réflexions sur le régime parlementaire en Angleterre*, «R. D. P.», 1935, s. 172 - 178; *Laski (H. J.)*, *Le gouvernement parlementaire en Angleterre*, Paris 1950; *Vischer (P.)*, *Les nouvelles tendances de la démocratie anglaise*, Paris 1947; *Cadaret (J.)*, *Régime électoral et le régime parlementaire en Grande - Bretagne*, Paris 1948; *Vedel (G.)*, *Manuel élémentaire de droit constitutionnel*, Paris 1949, s. 582; *Ridges (E. W.)*, op. cit., s. 204, 205.

24) Yalnız, bu müstemlekeler ahalisinin ancak büyük bir kısmı İngiltereden gelmiş olmakla beraber, aralarında İsveç, Norveç, Fransa, Hollanda, Almanya, Polonya ve diğer memleketlerden gelen muhacirler de vardı ve bu müstemlekelerin teessüsünde, aralarında ırk, dil ve hattâ âkide ortaklığı bulunmayan, fikir, âdet ve milli karakterleri yekdiğerinden farklı olan bu muhacirler de bir rol oynamışlardı. İngilterede gerek Jacques I'in ve gerek Charles I'in mutlak monarşi lehindeki teşebbüslerinin ve keza katolik olan Jacques II'nin takip eylediği siyasetin neticesi olarak, hür düşünceli protestanlardan büyük bir kısmı, İngilterede kilisenin ıslâh edilemeyeceğine kani olan bir çok kimseler, tazyika maruz kalan bir çok Puritain'ler, hak ve hürriyetlerine karşı ciddi hassasiyet gösteren bir çok zenginler, İngilteredeki idare tarzından ve hususiyle gittikçe ağırlaşan mali mükellefiyetlerden memnun olmayan bir çok fertler, bilâhara İngiltere Kralı Charles II'nin keyfi ve şahsî idaresinden usanan bir çok kimseler, İngilteredeki 1648 ihtilâlini müteakip şahıslarına karşı takip olunan siyasi tazyiklerden kurtulmak isteyen bir çok Charles II taraftarları ve nihayet bütün bunlara ilâve olarak bir çok macera heveslileri, mezkûr müstemlekelerin teessüs ettikleri mahallerde yerleşmişlerdir. Yalnız, ekseriyeti İngiliz olan bu insanların, ana vatanlarının İngiltere olduğunu düşünerek İngiliz bayrağı altında

yükselen bu İngiliz müstemlekelerinde bidayette yekdiğerinden farklı bir idare tarzının hâkim bulunduğu, meselâ bunlardan bazılarının İngiltere Kralından aldıkları fermanlarla önemli haklar elde etmeye muvaffak oldukları görülmektedir²⁵. Fakat, daha sonraları, on yedinci asrın ikinci nısfından itibaren, bu müstemlekelerde, onların İngiltere Krallığına tâbiyetlerini mümkün kılacak yeknasak bir idare şeklinin tahakkukuna doğru gidilmiş ve bu tarzda bir sonuca varmak imkânı da hasıl olmuştur²⁶.

Amerikadaki İngiliz müstemlekelerinin mazhar kılındıkları bu yeknasak idare tarzının dayandığı esaslar, bu müstemlekelerle İngiltere arasındaki münasebetlerin normal esaslar dahilinde muhafazasını ve inkişafını mümkün kılamamış ve bunda, hususiyle, İngilterenin Amerikadaki bu müstemlekelerine karşı on yedinci asrın ortalarından itibaren siyasî, iktisadî, ticarî ve malî bakımlardan takip eylediği ve bilhassa on sekizinci asrın ikinci nısfında ifrata götürdüğü hareket tarzı mühim bir âmil olmuştur. Temas ettiğimiz hususlarla ilgili olmak üzere İngiliz Devlet adamları tarafından alınan çeşitli tedbirler, Büyük Britanya Parlâmentosu tarafından yapılan muhtelif kanunlar ve bunlarla müstemleke ahalisine tahmil edilmek istenen malî mükellefiyetler, evvelâ müs-

toplandıkları ve İngiltere Krallığına karşı bağılıklarını muhafaza eyledikleri görülmektedir. Hattâ, 1680 den sonra muhtelif sebeplerin tesiri altında Almanyadan, İrlandadan, İskoçyadan, İsviçreden, Fransadan gelen muhacirlerin sayısının gittikçe artması ve bilhassa Almanyada bir çok prenslerin hususiyle dini sahadaki tazyik ve zulüm siyasetinin buradan Amerikaya vukubulan muhaceretin gittikçe artmasına sebebiyet vermesi, mevzuubahs müstemlekelerin teessüs ettikleri mahallerde yaşayan bu insanların İngiltereye olan bağılıklarında her hangi bir menfi tesir de husule getirmiş değildir [Bk. Amerika Tarihinin Ana Hatları, «Birleşik Amerika Devletleri Dışişleri Bakanlığı tarafından, s. 5 ve müteakip»].

25) Bk. *Jellinek (G.)*, La déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 1902, s. 24, 25; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 418 ve müt.; *Gourd (A.)*, Les premières Chartes américaines, Paris 1885 - 1903; *Burdeau (G.)*, Traité de science politique, c. III, Paris 1950, s. 85 ve müt.; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit. c. VI, Paris 1934, s. 1 ve müt.

26) Varılan bu neticeye göre, müstemlekelerin sakinleri İngiltere Kralının teb'ası telâkki edilmişler, bir İngiliz vatandaşının İngilterede haiz bulunduğu hakların kâffesi bunlara da tanınmış, her müstemleke için o müstemleke sakinleri arasından ancak muayyen şartları haiz mahdud kimselerin seçtikleri mümessillerden mürekkep bir temsili meclisin mevcudiyeti kabul olunmuş ve bu meclislere ait buldukları müstemlekenin başındaki valinin tasvibine iktiran etmek, Büyük Britanya Parlâmentosu tarafından yapılan kanunlara aykırı olmamak, mevzu itibariyle de ticarî işlere ve deniz nakliyatına taallûk etmemek (Bu mevzulara

temlekelerin şikâyetlerini mucip olmuş ve fakat bu şikâyetlerin nazara alınmaması ve bilhassa bu hususta daha şedit teşebbüslere geçilmesi keyfiyeti, İngiltere tarafından istismar edilmelerine son vermek isteyen müstemlekelerde, ana vatana karşı teşkilâtlı bir mukavemetin vukuuna ²⁷, aynı zamanda o devrin hukukçularının fikrî faaliyetile de desteklenen fiilî aksülâmelere sebebiyet vermiş ve bir iç harp halini alan bu durum, aynı gaye uğrunda mücadeleye girişen müstemlekeler arasında bir yaklaşmanın mümkün kılınması, bunlar arasında bir birliğin tahakkuk ettirilmesi lüzumuna müncer olmuştur.

İşte bu lüzumun ifadesi olmak ve hususiyle İngiltereye karşı girişilen mücadelede gereken direktifleri vermek üzere, müstemlekeler arasında muhtelif toplantılar vukubulmuş ve bu toplantıların en mühimmi olmak üzere Virginia Âyanının teklifine müsteniden on iki müstemleke mümes-silinin iştirakile yapılan ve elli beş kişiden tereküp eden 5 Eylül 1774 Filadelfiya kongresinde müstemlekeler arasında sıkı bir tesanüdün teessüsü mümkün kılınmıştır. Müstemlekelerin o zamanki teessüfe şayan durumlarını görüşmek üzere yapılan bu toplantıda, müstemleke ahalisinin İngiliz halkının haiz bulunduğu hak ve hürriyetleri muhafaza eylediği, müstemleke ahalisinin de kanunların hükümleri dairesinde muhakeme edilmek hakkını haiz bulunduğu teyid olunmuş, İngiliz mallarına karşı boykot edilmesile ilgili bir cemiyetin teessüsü kararlaştırılmış, müstem-

müteallik kanunlar ancak Büyük Britanya Parlâmentosu tarafından yapılabilirdi) şartıyla kanun yapmak salâhiyeti de (Yalnız, İngiltere Kralı bu kanunları red etmek suretiyle onların tekemmül ve tatbikine mâni olabilirdi) verilmiştir [Bk. *Crozat (Ch.)*, Âmme Hukuku Dersleri, İstanbul 1949, s. 40].

27) İlk teşkilâtlı mukavemete Büyük Britanya Parlâmentosu tarafından 1765 de kabul edilen Damga Kanunu sebebiyet vermiştir. Gazetelere, ilânlara, mecmua ve broşürlere, ruhsatnamelere, kira mukavelelerine, diğer bütün hukuki evraka damga pulu yapıştırılmasını emreden bu kanuna karşı, müstemlekeler, bunun, kendi ahailerinin hak ve hürriyetlerini ihlâlâ aşikâr surette meyyal olduğu mülâhazasını ileri sürerek muhalefet etmişlerdir. Bu durum karşısında, Büyük Britanya Parlâmentosu, ihtilâfı bertaraf etmek gayesiyle, 1766 da, Damga Kanununu geri almak mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, Büyük Britanya Parlâmentosu tarafından 1767 de vazedilen yeni mali mükellefiyetler ana vatanla müstemlekeler arasında tekrar ihtilâfın husulüne sebebiyet vermiş ve bu durum, ancak, Büyük Britanya Parlâmentosunun bu mükellefiyetlerden bir çoklarını ortadan kaldırmasıyla bertaraf edilebilmiştir. Nihayet, müstemlekelere ihraç edilecek çay üzerinde Şarkî Hindistan kumpanyasına 1773 de verilen inhisar hakkı, müstemlekelerle İngiltere arasında yeniden ihtilâfın zuhuruna sebebiyet vermiş; çay ticaretini kaybeden müstemleke tüccarları bundan fazlasiyle müteessir olmuş ve müstemlekeler tarafından da Şarkî Hindistan kumpanyasının tasavvurlarının kuvveden fiile çıkarılmasına mâni olacak

lekelerin maruz kaldıkları zararların telâfisi hususları derpiş edilmiş, İngiltere tarafından yapılan zecrî kanunlara itaat edilmemesi gerektiği tebarüz ettirilmiştir. Keza, aynı toplantıda, Büyük Britanya ve müstemlekeler ahalisine hitaben bir haklar ve şikâyetler beyannamesi ve krala hitaben de bir dilekçe hazırlanmış ve İngiltere Kralı Georges III tarafından kongrenin hazırladığı mezkûr dilekçenin red olunması, 18 Nisan 1775 de, Büyük Britanya ile müstemlekeler arasında silâhlı mücadelenin başlamasını intaç etmiştir. Keza, mücadelenin alevlendiği sıralarda, 10 Mayıs 1775 de, on üç müstemlekenin iştirakile ve yine Filadelfiya'da vukubulan ikinci kongrede, askerî kuvvetlerin tanzim ve tenkisi ile ilgili olmak üzere George Washington'un başkumandan tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Keza, 6 Temmuz 1775 tarihli kongrede, İngiltereye karşı silâhlı mücadelenin lüzumu hakkında bir beyannamenin isdarına karar verilmiş ve İngiltere de buna cevaben müstemleke ahâlisini asî telâkki ettiğini bildirmiştir. 15 Mayıs 1776 tarihli kongrede ise, müstemlekelerin İngiltereden ayrılarak her birisinin müstakil bir hükûmet tesis eylemekte tam bir serbestiyi haiz bulunduğuna karar verilmiştir. 7 Haziran 1776 da, hükûmetinden aldığı talimata müsteniden Virjinyalı Richard Henry Lee'nin istiklâl ilânı ve bir Amerika federasyonu kurulması lehinde yaptığı teklif üzerine, bu hususta bir beyanname hazırlamak üzere bir komisyon teşkil olunmuş ve komisyonun müstemlekelerin tam bir iktidara sahip hür ve müstakil birer Devlet olduklarını ve böyle olmağa hakları bulunduğunu, kendilerile İngiltere arasında her türlü siyasî rabitanın ortadan kalktığını ve kalkması lâzım geldiğini tebarüz ettirecek ve müstemlekeleri bu tarzda bir kararı almağa sevk eyleyen hususları etrafiyle izah edecek mahiyette kaleme aldığı istiklâl beyannamesi de²⁸, kongrenin 4 Temmuz 1776 tarihli toplantısında kabul olunmuştur²⁹.

mukabil tedbirlerin alınması cihetine gidilmiştir. Bu tedbirlere karşı Büyük Britanyanın harekete geçmesi ve bununla ilgili zecrî kanunlar yapması, müstemlekeler arasında bir yaklaşmanın vukuunu intaç eylemiştir [Bk. *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 426 ve müt., s. 430 - 431; Amerika Tarihinin Ana Hatları, s. 34, 35; *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, s. 5 ve müt.].

28) Aynı zamanda bir insan hakları beyannamesi olan istiklâl beyannamesinin dibâcesi şu şekilde kaleme alınmıştır: «İnsanlara taallûk eden hâdiselerin seyri sırasında, bir milletin kendisini diğer bir millete tâbi kılan rabitaları koparması ve dünya Devletleri arasında tabiat kanunlarının ve Cenabı Hakkın kendisine bahsettiği müstakil ve müsavi yeri alması lâzım geldiği zaman, insani düşüncelere hürmetten doğan bir hisle, bu ayrılığı mecburî kılan sebepleri beyan etmesi lâzımgelir.

«Biz şu hakikatlerin aşikâr olduğunu kabul ediyoruz: bütün insanlar müsavi yaratılmış olup Hâlik tarafından onlara devri kabil olmayan bazı haklar bahşedil-

Vukubulan bu faaliyet, İngiltereye karşı istiklâl mücadelesine girişen müstemlekeler arasında bir konfederasyon'un tahakkukunu mümkün kılmış ve hattâ bu hususta gereken esasların hazırlanmasını temin gayesiyle daha istiklâl beyannamesinin kabulünden evvel lüzumlu teşebbüslere geçilmiştir³⁰. Yalnız şunu da tebarüz ettirmek lâzımdır ki, bütün bu teşebbüslere rağmen³¹, Devletin siyasî vahdeti ve bütünlüğü bakımından tam ve müsbet sonuçlara varabilmek imkânı derhal tahakkuk edememiştir. Filhakika, bidayette bahis mevzuu olan durum bir konfederasyonun vücut bulmasından ibarettir. Netekim, on üç Devlet tarafından kabul ve 1781 de ilân olunan konfederasyon kanununa göre, tek bir Devlet yerine, aralarında tam bir birlik bulunmayan on üç hür, müstakil ve hâkim Devletin dahil bulunduğu bir Amerika Birleşik Devletleri Konfederasyonu, bir on üç Devlet Konfederasyonunun mevcudiyeti mevzuubahs olmakta ve bu konfederasyon, münhasıran, mezkûr müstakil Devletlerden her birinin kendi mevzuatına göre her sene seçtiği mümes-

miştir. Hayat, hürriyet ve saadete erişmek bunların arasındadır. Bu hakları temin etmek üzere insanlar aralarında hakiki kuvvetlerini idare edilenlerin muvafakatlerinden alan hükümetler vücuda getirmişlerdir. Ne zaman olursa olsun bir hükümet şekli bu gayeleri tahrip edici bir vaziyet alırsa, bu hükümeti değiştirmek ve ilga etmek ve kendi emniyet ve saadetlerini en iyi bir tarzda temin etmesi melhuz yeni bir hükümeti sağlam temellere istinat ettirerek salâhiyetlerini iyi bir şekilde tayin ve tesbit suretiyle onu vazife başına getirmek halkın hakkıdır...» [Bk. Halk tarafından kurulan bir hükümet, «Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, s. 1, 103; *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 442, 443; *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, s. 16 ve müt.]

29) Bk. *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 432 ve müt., 442 ve müt.; *Crozat (Ch.)*, Âmme Hukuku Dersleri, İstanbul 1949, s. 47, 48; *Burdeau (G.)*, *Traité de science politique*, c. II, Paris 1949, s. 453 ve müt.; *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, s. 9 ve müt.

30) Netekim, bu hususta müstemlekelerin mümessillerinden mürekkep bir komisyon teşkil olunmuş ve bu komisyonun yüz on üç maddeden ibaret olmak üzere hazırladığı esasların, uzun müzakerelerden sonra, 15 Kasım 1777 de mümessiller tarafından tasvip olunarak Devletlerin (Müstemleke) kabulüne arzedilmeleri kararlaştırılmış ve bu kabul keyfiyeti de ancak 30 Ocak 1781 de tekemmül edebilmiş ve keyfiyet 1 Mart 1781 de halka ilân olunmuştur [Bk. *Dareste (F. - R.) et Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, s. 10 ve müt., 19 ve müt.]

31) Amerika Birleşik Devletleri konfederasyonunun teessüsü ile ilgili teşebbüslere bir taraftan devam edilirken, diğer taraftan, İngiltereye karşı girişilen mücadele sonunda kazanılan muvaffakiyetlerin sonucu olarak 4 Temmuz 1776 beyannamesiyle fiilen elde edilen istiklâlin 30 Kasım 1782 ve 3 Eylül 1783 anlaşmalarıyla İngiltere tarafından da tanınması mümkün kılınmış ve bu suretle müstemlekelerin istiklâllerini hukukan elde edebilmeleri temin olunmuştur.

sillerden mürekkep ve mahdut salâhiyetlere sahip bir «Kongre» tarafından temsil edilmektedir. Ne tam bir merkezî organ olabilmekten uzak bulunan Kongre'nin ve ne de Kongre'nin toplantıları arasındaki müddet zarfında içtimâ eyleyen ve her Devletin tek bir mümessilinin iştirakinden tereküp eden «Devletler Komisyonu» nun, müstakil ve her birinin halk tarafından müntehap valileri ve Parlâmentoları bulunan Devletler üzerinde vâsi bir nüfuz ve otoriteye tesahübü mevzuubahsti. Tesbit olunan esaslara göre, gerek konfedere Devletlere tanılan salâhiyetler ve gerek Kongre'nin faaliyetini ve salâhiyetlerini tahdit edici mahiyette kabul olunan hükümler bu tarzda bir nüfuz ve otoritenin teessüsüne mani olacak bir durum arzetyemekte idiler. Hattâ, bu vaziyet, konfederasyonun mevcudiyetini tehlikeye sokacak bazı neticeler ve hususiyle siyasî olduğu kadar ticarî, malî ve iktisadî bazı güçlükler doğurmaktan da hâli kalmamıştır.

İşte bundan dolayıdır ki, zamanla, konfederasyon şeklindeki birliğin daha fazla takviyesi, siyasî vahdet ve temerküz lehine daha müsbet sonuçlara varılması, kuvvetli bir merkezî otorite ve hükûmetin teessüsü, ihtiyaçlara tekabül eylemediği anlaşılan konfederasyon kanununun bertaraf olunması lüzumlu görülmüştür. Fakat, buna rağmen, bu tarzda bir yeniliğin yapılmasına taraftar olmayanların, ancak konfederasyon kanununda bazı tadillerin icrasile iktifa olunmasını isteyenlerin mevcudiyeti, önemli güçlükler yaratmaktan da hali kalmamıştır. Neticede, münhasıran konfederasyon kanununu gözden geçirmek gayesiyle Devletlerin mümessillerinden mürekkep bir meclis teşkili Kongre tarafından kararlaştırılmış ve elli beş mümessilden mürekkep olan bu teşekkül de, 1787 de Filadelfiya'da toplanarak, uzun müzakere ve münakaşalardan sonra, kendisinin vücuda getirilmesinde âmil olan gayeyi aşmak suretiyle, 17 Eylül 1787 de yedi maddelik bir Esas Teşkilât Kanunu projesi kabul eylemiş ve bunu 28 Eylül 1787 de de konfederasyona dahil Devletlere göndermiştir³². Projenin Devletlerin teşkil olunan müntehap meclisleri tarafından kabulünden sonra, Kongre, Esas Teşkilât Kanununun-

32) Hemen hemen on seneye yakın bir müddet devam eyleyen konfederasyonun sona ererek onun yerine federal bir Devletin vücud bulmasını mümkün kılan bu Esas Teşkilât Kanununun vücuda getirilmesindeki gaye, kanunun mukaddemesinde şu şekilde tebarüz ettirilmiştir: «Biz Birleşmiş Devletler halkı aramızda daha mükemmel bir birlik kurmak, adalet tesis etmek, dahilde asayiş ve harice karşı müşterek müdafaayı temin eylemek, halkın refah seviyesini yükseltmek, hürriyetin nimetlerini kendimiz ve bizden sonra gelecekler için sağlamak üzere bu Anayasayı Amerika Birleşik Devletleri için tanzim ve tedvin eyledik.»

da derpiş olunan esasların 1 Ocak 1789 dan itibaren yürürlüğe gireceğini kararlaştırmıştır. Keza, Anayasanın hükümleri dairesinde teşkil olunan ilk Kongre de, 4 Mart 1789 tarihinde birinci toplantısını yaparak, 14 Nisan 1789 da ilk Cumhurbaşkanı seçmiştir³³.

Anayasanın hükümleri dairesinde teşkil olunan ilk Kongre tarafından keza 1787 Esas Teşkilât Kanununa ilâve edilmek üzere 25 Eylül 1789 da on iki madde teklif olunmuş ve bunlardan onu 1789 - 1791 senelerinde Federe Devletlerin dörtte üçünün kabulüne mazhar olarak yürürlüğe girmiştir. Anayasaya mezkûr maddelerin ilâvesinde, Esas Teşkilât Kanununda kâfi derecede tasrih olunmadığı zannedilen bazı ferdi hak ve hürriyetlere daha vazih bir mahiyet bahş ve onları daha iyi bir teminata rapt etmek ve aynı zamanda Federe Devletlerin haklarını da korumak gibi önemli bir gayenin hâkim bulunduğuna bilhassa işaret etmek lâzımdır. Bu suretle, Esas Teşkilât Kanununa ilâve olunan bu ek maddelerle, din, söz, matbuat hürriyetleri, içtima ve istida hakları, silâh mülkiyeti hakkı, sahiplerinin izni olmadıkça askerlerin hususî evlerde barındırılmaması, arama müzekkeresi olmadan hiç bir şahıs, ev, mal veya evrakın aranıp müsadere edilememesi, büyük jüri tarafından itham edilmedikçe bir kimsenin esaslı bir suçtan dolayı muhakeme olunmaması, aynı suçtan dolayı bir kimsenin tekrar muhakeme edilememesi, kanunun emrettiği şekiller haricinde ceza verilememesi, suçlandırılan bir kimsenin dilediği takdirde kendi kendisi aleyhine şهادette bulunmaya mecbur tutulamaması, sanıkların muhakemelerinin suçun işlendiği mahalde alenî ve çabuk olarak icra kılınması, suçlanmanın mevzuunun kısaca anlatılması sonunda muhakemenin bitaraf bir jüri tarafından yapılması, sanık için müdâfi temini, maznunun şahitlerine muhakemede hazır bulunmak ve bütün şahitlere maznunun huzurunda şahitlik etmek mecburiyetinin tahmili, yirmi dolardan fazla kıymetlere müteallik dâvaların jüri tarafından rü'yeti, cezaî takibata maruz kalmış olan kimselerden istenecek kefalet akçesinin fahiş olmaması, yüksek para cezası ve gayri insanî veya hilâfı mutad cezalar takdir edilmemesi, Esas Teşkilât Kanununda zikredilmemiş olan hakların kollektiviteden geri alınmamış olması, Federal Devlete verilmemiş veya Esas Teşkilât Kanuniyle Federe

33) Bk. *Bluntschli*, La politique, Paris 1883, s. 239 ve müt.; *Dareste (F.-R.)* et *Dareste (P.)*, Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 434 ve müt., 435 ve müt., 451 ve müt.; Amerika Tarihinin Ana Hatları, s. 52 ve müt., 61 ve müt.; Halk tarafından kurulan bir hükümet, s. 2, 104 ve müt.; *Beck (J.)*, La constitution des Etats - Unis, Paris 1930; *Amaimo (M.)*, La constitution des Etats - Unis, Paris 1947; *Dareste (F.-R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, s. 11 ve müt., s. 34 ve müt.

Devletlere men'edilmemiş olan hakların Federe Devletlere veya doğrudan doğruya halka ait bulunması gibi muhtelif hususlar Anayasaya ithal edilmiş bulunmaktadırlar³⁴.

Amerika Birleşik Devletlerinin mazhar kılındığı 1787 Esas Teşkilât Kanunu, heyeti umumiyesi itibariyle, on üç Devletten³⁵ mürekkep bir Federal Devletin, hükûmet sistemi bakımından da bir Federal Cumhuri-

34) Ek maddelere göre, Parlâmento, bir din tesisine veya din hürriyetinin men'ine, söz ve basın hürriyetlerinin, halkın intizam dairesinde toplanmak ve haksız muameleler dolayısıyla hükûmete istida vermek haklarının tahdidine müteallik kanunlar yapamayacaktır (Madde 1). Müstakil bir Devletin emniyeti için muntazam bir milis teşkilâtı elzem olduğundan, halkın silâh bulundurmak ve taşımak hakkı haleldar edilemeyecektir (Madde 2). Hiç bir asker, sulh zamanında ev sahibinin izni oimadan, harp zamanında ise kanunla tayin edilecek usuller haricinde bir evde barındırılmıyacaktır (Madde 3). Can, mesken, evrak ve emvalin haksız arama ve müsaderelerden masun olması hakkı ihlâl olunamıyacaktır. Yemin tahtında teyid edilmiş bir sebep olmadıkça ihzar, arama veya müsadere müzekkeresi tanzim edilemeyecektir. Bu müzekkerede aranacak, yakalanacak şahıslar veya müsadere edilecek şeyler sarahaten tarif edilmiş olacaktır (Madde 4).

Keza, büyük jüri tarafından itham edilmiş olmadıkça, hiç bir kimse ağır bir suç veya töhmetten dolayı sorguya çekilemeyecektir; yalnız, kara veya deniz kuvvetleriyle harp veya umumî tehlike zamanlarında fiili hizmet gören milis teşkilâtına taallûk eden fiiller bu hükmün dışında kalmaktadır. Aynı suçtan dolayı tekrar muhakeme edilmek suretiyle bir kimsenin hayatı iki defa tehlikeye konulamıyacaktır. Ceza dâvalarında bir kimse kendi aleyhinde şhadette bulunmağa icbar edilemeyeceği gibi, kanunî usuller haricinde hayat, hürriyet ve emvâlinde mahrum olunamıyacaktır. Hususî emval ve emlâk değer pahası verilmeden âmme menfaatleri için istimlâk edilemeyecektir (Madde 5). Bütün cezai takibatta, maznun, suçun işlendiği Devlete ve kanunla evvelden tayin edilecek adli mıntıkaya mensup bir jüri huzurunda, ithamın mahiyet ve sebebi de bildirilmek suretiyle, seri ve aleni muhakeme edilmek; aleyhindeki şahitlerle yüzleştirilmek; kendi lehinde şahitler celb ve ihzar ettirmek ve kendisini müdafaa için bir müdafinin yardımını talep etmek haklarına malik olacaktır (Madde 6). Hukuk dâvalarında müddeabih 20 doları geçtiği takdirde, jüri huzurunda muhakeme edilmek hakkı mahfuz bulunacaktır. Bu suretle jüri huzurunda muhakemesi yapılmış bir hâdise, medenî hukuk hükümleri haricinde Birleşik Devletlerin hiç bir mahkemesinde yeniden tahkikata tâbi tutulamıyacaktır (Madde 7). Fahiş kefalet akçesi ve fahiş para cezaları tayin ve talep edilemeyeceği gibi gaddarcasına veya mutad hilâfı cezalar da verilemeyecektir (Madde 8). Bazı hakların Anayasada tâdad olunmuş bulunması halk tarafından muhafaza edilen diğer hakların geri alındığı veya tenkis edildiği mânasını tazammun etmeyecektir (Madde 9). Anayasa tarafından Birleşik Devletlere bahsedilmemiş veya Devletlerden alınmamış olan hak ve salâhiyetler Devletlere ve halka ait bulunacaktır (Madde 10) [Bk. Halk tarafından kurulan bir hükûmet, s. 113 - 114; *Burdeau (G.)*, op. cit., c. II, s. 465; *Daresté (F. - R.)* et *Daresté (P.)*, op. cit., c. VI, s. 14 ve müt., 58 ve müt.]

35) Sayısı bilâhara kırk sekize yükselecektir.

yetin teessüsünü mümkün kılmıştır. Her şeyden evvel, federasyona dahil Devletlerin kâffesi yekdiğerine eşit bir hukukî duruma sahip bulunmaktadırlar. Hiç bir Federe Devletin Federal Devletten hususî bir muamele görmesine, imtiyazlı bir duruma mazhar kılınmasına imkân yoktur. Keza, Federe Devletlerden her biri diğçerlerinin kanunlarına riayete mecbur bulunmaktadır. Federe Devletlerden her birinin, hâkimiyeti kollektiviteye bırakan demokratik bir idareye tesahübü teminat altına alınmıştır. Üstün iktidar ve otorite, menşç'ini münhasıran kollektivitede bulmaktadır. Halk, hükûmet organlarını seçmekte ve Devletin esas salâhiyetlerini seçtiğı bu organlara tevdi kılmaktadır. Her şahıs kanun önünde müsavî bulunmakta, her fert için kanunun himayesinde eşit haklara tesahüp bahis mevzuu olmaktadır. Gerek Federe Devletler ve gerek Federal Devlet Prezidansiyel denilen bir sisteme sahip bulunmaktadırlar. Devletlerin ana salâhiyetlerinin birbirinden tefrikini, bu salâhiyetleri istimal edecek olan organların taaddüdünü nazara alan Esas Teşkilât Kanunu, bu hususta, bu salâhiyet ve organlardan her birinin diğçerini tahdid ve murakabe edebilmesini, her birinin diğçerine ademi tefevvukunu, bunlar arasında müsavata dayanan bir müvazeneyi mümkün kılaçak bir tefrik tarzı kabul etmiştir. Bu salâhiyet ve organlar, birinin fazla nüfuz elde ederek diğçerlerine hâkim olmasını imkânsız kılaçak tarzda, bunların birbirlerini murakabe edebilmelerini temin edecek şekilde, aralarında bir müsavat ve müvazeneyi tahakkuk ettirecek surette, yekdiğerinden tefrik olunmuşlardır.

Esas Teşkilât Kanununa göre, icraî salâhiyet münhasıran Federal Devletin başında bulunan organa, Cumhurbaşkanına, tevdi kılınmıştır. Cumhurbaşkanı dört senelik bir müddet için halk tarafından intihap olunur³⁶. Yalnız, burada, halkın doğrudan doğruya rey vermesi mevzuubahs değildir. Cumhurbaşkanının intihabında, iki dereceli intihap usulü kabul edilmiştir. Bunun neticesi olarak, Cumhurbaşkanı, hakikatte, her Federe Devletin kendi teşriî meclisinin emrettiğı usulde o Federe Devletin Temsilciler Meclisine seçmek hakkını haiz bulunduğu temsilci adedile Senato âzalarının yekûnuna muadil sayıda intihap edeceğı kimseler, mün-

36) Esas Teşkilât Kanununa göre, icraî salâhiyetin istimali hususunda her hangi bir imkâna mazhar kılınmamış olmasına rağmen, Cumhurbaşkanile birlikte, aynı esaslar dahilinde ve aynı müddet için bir Cumhurbaşkanı muavininin de seçilmesi mevzuubahs olmaktadır. Cumhurbaşkanı muavininin vazifesi Senato'ya başkanlık etmekten ibaret olup bu müessesede ancak âzalar tarafından herhangi bir husus hakkında verilen reyler arasında müsavat husule geldiğı takdirde rey hakkına sahip bulunmaktadır.

tehipler tarafından seçilir³⁷. Yalnız Esas Teşkilât Kanununa göre, Cumhurbaşkanı seçilecek olan kimsede mevcudiyeti gereken bazı hususlar mevzuubahs olmaktadır. Meselâ, Cumhurreisliğine namzed olabilmek için, doğum itibariyle vatandaş olmak veya Anayasanın kabulü tarihinde Birleşik Devletler vatandaşı bulunmak, otuz beş yaşını ikmal etmiş olmak, on dört senedenberi Birleşik Devletler dahilinde ikamet etmiş bulunmak lâzımdır.

Kanunların tamamen icra edilmesini temin mecburiyetinde olan Cumhurbaşkanı, Esas Teşkilât Kanunu tarafından kendisine tahmil olunan vazifelerin ifasile ilgili olmak üzere, icraî salâhiyetin istimalinden başka³⁸, teşriî ve kazaî faaliyete de iştirak imkânına sahip bulunmaktadır. Meselâ, teşriî faaliyetle ilgili olmak üzere, Cumhurbaşkanına, Temsilciler Meclisi ile Senato'nun tasdikinden geçen kanun lâyhalarını veto etmek hakkı tanınmıştır. Parlâmentonun her iki meclisinin üçte iki çoğunlukla lâyihayı tekrar kabul ederek Cumhurbaşkanı'nın vetosunu tesirsiz bir hale getirmediği hususlarda, lâyihanın tekemmül ederek kanun vasfını ihraz edebilmesine imkân yoktur. Keza, Temsilciler Meclisi ve Senato'nun tasdikinden geçmiş bulunan her kanun tasarısının kanuniyet kesbetmeden evvel Cumhurbaşkanına arzedilmesi ve onun tarafından imzalanması lâzımdır. Yalnız, Cumhurreisinin kendisine arzolunan bir tasarımı on gün içinde imzalamaması veya veto etmemesi halinde, mezkûr tasarı imzalanmış sayılarak kanuniyet kesbeder.

Federal Devlet başkanı, keza, Federal Devlete müteallik işler hakkında zaman zaman Parlâmentoya beyanatta bulunmak ve kendi fikrine göre alınması gereken âcil tedbirleri Parlâmentonun tetkikine arz etmek; fevkalâde hallerde her iki meclisi birden veya meclislerden birini toplantıya çağırarak; tatil zamanı hakkında meclisler arasında ihtilâf hasıl olduğu takdirde meclisleri muvafık gördüğü kadar tatil etmek; yüksek mahkeme hâkimlerini ve federal hâkimleri inha ve Senato'nun tavsiye ve muvafakatile tayin eylemek; vazifeyi suiistimal

37) Bu müntehipler tarafından Cumhurbaşkanı'nın ne tarzda seçileceği Esas Teşkilât Kanununun ikinci maddesinin birinci kısmının üçüncü fıkrasında tebarüz ettirilmiştir. Yalnız, bu fıkra, daha sonraları, 25 Eylül 1804 de bir değişikliğe maruz kalmış ve onun yerine ek on ikinci madde ikame olunmuştur.

38) Esas Teşkilât Kanununun ikinci maddesinin ikinci kısmında Cumhurbaşkanı'nın icraî faaliyetle ilgili olmak üzere çok geniş salâhiyetlere mazhar kılındığı, meselâ bunlar meyanında Birleşik Devletlerin ordu ve donanmasına kumanda, Senato'nun muvafakati şartıyla büyük elçileri, elçileri ve konsolosları tayin gibi salâhiyetleri haiz olduğu görülür.

dolayısıyla itham hali müstesna, federal bir kanuna riayetsizlikten dolayı mahkûm olan her hangi bir kimseyi tamamen veya şarta bağlı olarak af eylemek; hapis müddetini kısaltmak veya bir suça karşılık verilen para cezasını hafifletmek; ölüm cezasının infazını geriye bıraktırmak gibi salâhiyetlere de sahip bulunmaktadır³⁹.

Esas Teşkilât Kanununa göre, teşriî salâhiyet, Federe Devletleri temsil eyleyen Senato ile kollektiviteyi temsil eden Temsilciler Meclisinden müteşekkil Birleşmiş Devletler Parlâmentosuna tevdi kılınmış bulunmaktadır. Bu teşekküllerden Senato, her Federe Devletin teşriî meclisinin⁴⁰ altı sene müddetle seçtiği iki Senato âzasından tereküp eder. Yalnız, Senato âzası seçilebilmek için, otuz yaşına gelmiş bulunmak, dokuz senedenberi Birleşik Devletler vatandaşı olmak, intihap zamanında seçileceği Federe Devletin ahalisinden bulunmak gibi şartların mevcudiyeti lâzımdır⁴¹. Temsilciler Meclisine gelince; bu teşekkül, her iki senede bir bütün Federe Devletler halkı tarafından müntahap âzalardan tereküp eder. Yalnız, temsilci seçilebilmek için, yirmi beş yaşına gelmiş olmak, yedi senedenberi Birleşik Devletler vatandaşı olmak ve intihap zamanında seçileceği Federe Devlet ahalisinden bulunmak gibi şartların mevcudiyeti aranmaktadır.

Esas Teşkilât Kanununa göre, Senato ile Temsilciler Meclisinin her ikisi için müşterek bazı salâhiyetler bahis mevzuu olduğu gibi bunların her birinin yekdiğerinden farklı bazı salâhiyetlere sahip olması gibi bir

39) Esas Teşkilât Kanunu, Cumhurbaşkanının yanında icrai faaliyete iştirak eyleyen Bakanlardan ve bunların teşkil edecekleri «Kabine» müessesesinden bâhis sarif hükümleri ihtiva eylememektedir. Yalnız, «Cumhurbaşkanının kendi vazifelerine ait herhangi bir iş hakkında her İcrai Daire'nin başından yazılı mütalâa isteyebileceğini» bildiren bir hüküm Anayasada yer almış bulunmakta ve tatbikatta da bu dairelerin başlarında bulunan şahısların birer Bakan rolünü oynadıkları görülmektedir. Fakat, bu Bakanların teşkil ettikleri heyet, hakikatte, bir müşavirler heyeti mahiyetindedir. Bu heyete dahil olanların tayin ve azilleri Cumhurbaşkanına aittir ve bunlar ancak Devlet reisine karşı mes'uldürler. Bakanlar için bir siyasi mes'uliyet mevzuubahs değildir. Bunlar, salâhiyetlerini mevkilerini doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına borçludurlar.

40) Esas Teşkilât Kanununun birinci maddesinin üçüncü kısmının ilk fıkrasını tâdil sadedinde 31 Mart 1913 de kabul edilen on yedinci ek maddeye göre, Birleşik Devletler Senato âzaları, Federe Devletlerin müntehipleri tarafından, umumî seçimlerde intihap olunurlar. Müddet yine altı senedir ve her Devlet için yine iki Senato âzasının intihabı mevzuubahs olmaktadır.

41) Senato âzalarının her iki senede bir üçte birinin yeniden seçilmesi gibi bir hüküm Esas Teşkilât Kanununda yer almış bulunmaktadır [Madde I, kısım 3, fıkra 2].

durum da mevzuubahstir. Bunların müşterek salâhiyetleri nazara alındığı takdirde, her ikisinin de teklif edilen kanun lâyihası hakkında müzakerelere başlamak, bu hususta leh veya aleyhte rey vermek gibi salâhiyetlere sahip olduğu görülür. Bu meclislerin her hangi biri tarafından bir kanun lâyihasının kabulü halinde, bunun tasdik için diğer meclise gönderilmesi lâzımdır. Kanun yapma bakımından her iki meclisin de müştereken salâhiyetli buldukları hususlar, Anayasanın birinci maddesinin sekizinci kısmında tâdad olunmuş ve bunların dışında kalan teşriî işler Federe Devletlerin teşriî müesseselerine terkedilmiştir ⁴².

Senato ile Temsilciler Meclisinin yekdiğerinden farklı olan salâhiyetlerine gelince; bunlardan Senato müessesesinin, mühim mevkilere Cumhuriyeti tarafından teklif edilen namzedlere muvafakat etmemek suretiyle onların tayinine mâni olabildiği, Federal Devlet tarafından yapılan muahedelerin hüküm ifade edebilmesi için bunların Senato'nun mevcut âzasının üçte iki ekseriyeti tarafından tasdik edilmeleri gerektiği, bir suçla itham olunan memurların münhasıran Senato tarafından muhakeme edilebildiği görülmektedir. Keza, Temsilciler Meclisi de, vergi kanunlarının Senato'nun tasdikinden evvel Temsilciler Meclisinde hazırlanıp kabul edilmesi, varidat kanunlarının evvelâ Temsilciler Meclisinde görüşülüp tasvip olunması gibi bir imtiyaza sahip bulunmaktadır. Yalnız, Temsilciler Meclisinin tasdik ettiği bir vergi kanununa Senato'nun ilâveler yapabilmesine, onda tadilât icrası teklif eyleyebilmesine veya tadilâtı kabul edebilmesine imkân vardır. Bundan başka, memurları bir suçla itham eylemek salâhiyetinin de münhasıran Temsilciler Meclisine ait olduğu görülmektedir.

Esas Teşkilât Kanununa göre, kazaî salâhiyet, bir yüksek mahkeme ile Parlâmentonun zaman zaman teşkil edeceği aşağı dereceli mahkemelere tevdi olunmuştur. Kazaî müesseseler, federal kanunları izah ve tefsir, muhtelif Federe Devletler veya bunlara mensup vatandaşlar arasındaki ihtilâf ve dâvaları hal, kanunlara aykırı bazı hususları tecziye salâhiyetini haizdirler. Kazaî müesseselerin temas ettiğimiz bu salâhiyetleri meyanında bilhassa kanunları tefsir keyfiyeti büyük bir ehemmiyet arzetymekte ve bu salâhiyet yabancı Devletlerle yapılan muahede ve anlaşmalara ve hattâ Esas Teşkilât Kanununa da şamil bulunmaktadır.

Şimalî Amerikada yukarıda izah ettiğimiz tarzda doğan cumhuriyetçi, demokratik ve federal Devlet, onu bir hukukî-siyasî nizama bağlayan 1787 Esas Teşkilât Kanununun kabulünden sonra, mezkûr

42) Esas Teşkilât Kanunu, birinci maddenin dokuzuncu kısmında, teşriî meclislerin yapmaktan men'olundukları hallerden de bahseylemektedir.

Anayasanın vazettiği esaslar dahilinde kendi inkişaf seyrini takibe devam eylemiştir. Yalnız, bu inkişaf bakımından nazarı dikkati celbeyleyen muhtelif noktalar üzerinde durmak lâzımdır ve bunların ilki de mezkûr Anayasanın bazı maddelerinin tadiline ve bazı maddelerin de ilâvesine taallûk eylemektedir. Filhakika, 2 Ocak 1798 de Federal hükûmetin kazaî salâhiyetinin tahdidine müteallik olmak üzere kabul edilen on birinci ek madde ile, «Birleşik Devletlerin kaza kuvveti, birliğe dâhil bir Devlet vatandaşı veya herhangi bir ecnebî Devlet vatandaşı ve tebaası tarafından Birleşik Devletler aleyhinde açılmış ve takibat yapılmakta olan dâvalara teşmil edilemez» tarzında bir hüküm ilâve olunmuştur. Keza, 25 Eylûl 1804 de Cumhurbaşkanının ve muavininin seçilmeleri tarzına müteallik hükümde değişiklik yapılarak bu hususta on ikinci ek madde; 18 Aralık 1865 de esaretin ilgasile ilgili olmak üzere on üçüncü ek madde⁴³; 28 Temmuz 1868 de vatandaşlık vasfiyle ona müteallik hakların masûniyetine, temsilciliklerin her Devletin bütün vatandaşlarının sayılması suretiyle bulunan nüfus miktarına göre Devletler arasında tevzi olunmasına, âmme hizmetlerine ehliyetin şartlarına, âmme borçlarının mer'î ve muteberiyetine mütedair on dördüncü ek madde; 30 Mart 1870 de vatandaşların rey hakkının masûniyeti ile alâkalı olmak üzere on beşinci ek madde kabul edilmiştir. Keza, 25 Şubat 1913 de, Esas Teşkilât Kanununun birinci maddesinin ikinci kısmının üçüncü fıkrasının vergilere taallûk eden kısmı, «Parlâmentonun, Devletler arasında taksim ve tevzi esasına ve nüfus sayımına itibar olunmadan, menbaları ne olursa olsun bütün gelirler üzerinden vergi tahakkuk ettirmeğe ve tahsile salâhiyeti vardır» tarzında bir değişikliğe maruz kalmış; 31 Mart 1913 de, Esas Teşkilât Kanununun birinci maddesinin üçüncü kısmının Âyan Meclisi üyelerinin sayısına müteallik ilk fıkrası, «Birleşik Devletler Senato'su, her Devlet halkı tarafından altı sene müddetle müntehap ikişer Senato âzasından teşekkül eder. Her âza bir reye sahiptir. Her Devlette müntehiplerin, Devletin teşriî organının en kalabalık meclisinin âzalarını seçen müntehiplerde aranan vasıf ve şartları haiz olmaları lâzımdır» tarzında; ve yine 31 Mart 1913 de, Anayasanın birinci maddesinin üçüncü kısmının ikinci fıkrasının Âyan Meclisindeki münhal âzalıklara müteallik son cümlesi, «Her hangi bir Devlet Senato âzalığında münhal vuku bulduğu takdirde bu Devletin icraî makamları münhal

43) Bu madde, esaretin muhafazası veya ilgasile ilgili olmak üzere Federe Devletler arasında vukua gelen bir mücadelenin neticesi olarak vücuda getirilmiştir. Bu hususta ve bununla ilgili olmak üzere girilen diğer teşebbüsler hakkında bakınız: Amerika Tarihinin Ana Hatları, s. 112 ve müteakip.

yerlerin doldurulmasını temin için intihap yapılacağını ilân ederler. Şu da var ki, halk, bu münhalleri, teşriî meclisin tayin edeceği usulde intihapla dolduruncaya kadar, her hangi bir Devletin teşriî meclisi, o Devletin icraî kuvvetine münhallere muvakkat tayinler yapma hususunda salâhiyet verebilir» şeklinde tadil olunmuşlardır⁴⁴. Keza, 29 Ocak 1919 da sarhoş edici içkilerin Birleşik Devletler dahilinde satışını men'eden on sekizinci, 20 Ağustos 1920 de kadınlara rey hakkı tanıyan on dokuzuncu ek maddeler kabul edilmiş; Ocak 1933 de kabul ve 15 Ekim 1935 de yürürlüğe giren yirminci ek madde ile, Parlâmento meclislerinin ve Cumhurbaşkanının faaliyetlerine başlamalarına ve vazifelerinin sona ermesine, Cumhurbaşkanının vefatı halinde nazara alınacak hususlara, Cumhurbaşkanını seçme hakkının Temsilciler Meclisine ve Cumhurbaşkanı muavinini intihap hakkının Senato'ya kalması halinde bu müesseselerin seçebilecekleri şahıslardan birinin ölümü halinde yapılacak muameleye müteallik hükümlerde değişiklik ve ilâveler yapılmıştır. Nihayet Şubat 1934 de kabul edilen yirmi birinci ek madde ile, on sekizinci ek maddenin koyduğu içki memnuiyeti bertaraf edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletlerinde 1787 Esas Teşkilât Kanununun kabulünü müteakip Devletin pozitif inkişafı bakımından nazarı dikkati celbeyleyen hususlardan biri de Devletin icraî ve teşriî salâhiyetlerini kullanacak organlar arasında, bu salâhiyetlerin birbirinden tefriki hususunda 1787 Esas Teşkilât Kanununda hâkim olan esaslardan farklı olarak, müteakib bir nüfuz ve tedahülün teessüsü lehinde bir inkişafın, hususile yirminci asırda hakikî olgunluğuna erişen bir gelişmenin mevcudiyetidir. Bu suretle, bu tarzdaki karşılıklı bir nüfuz ve tedahülle, organlar arasında çalışma birliğinin vukuunu mümkün kılacak bir durum, Esas Teşkilât Kanununun kabul ettiği prensipten uzaklaşan bir vaziyet, husule gelmeye başlamıştır.

Keza, yine Devletin pozitif inkişafına müteallik dikkate değer olaylardan bir diğeri olarak da, 1787 Esas Teşkilât Kanununun Devletin ana salâhiyetleri ve bunları kullanacak organlar arasında derpiş eylediği muvazenenin hakikatte kazaî organ lehine bozulduğu görülmektedir. Filhakika, tatbikatta, kazaî salâhiyeti haiz mahkemelerin, 1787 Esas Teşkilât Kanununda herhangi vazih bir hükmün ademi mevcudiyetine rağmen, Anayasanın alelâde kanunlara tefevvuku gibi bir prensipten

44) Bu tadilât ve ilâveler hakkında bakınız: Halk tarafından kurulan bir hükümet, s. 113 - 114; *Dareste (F. - R.)* et *Dareste (P.)*, op. cit., c. VI, Paris 1934, s. 61 ve müt.

yapılan mantıkî istidlâlin neticesi ve aynı zamanda bu tefevvuku icabında murakabe edecek bitaraf organın da ancak kazaî müesseseler olabileceği tarzında hâkim bulunan kanaatin sonucu olarak, Federe Devletlerin kanunlarıyla Federal kanunların Anayasaya uygunluğunu kontrol imkânını on dokuzuncu asrın bidayetinden itibaren elde etmek istemeleri ve bunda da muvaffak olmaları, Esas Teşkilât Kanununun, kuvvetler arasındaki müvazenenin bazı hususlarda kazaî kuvvet lehine bozulmasını mümkün kılacak bir mahiyet almasına sebebiyet vermiştir. Hususiyle doktrin sahasında hukukî ve siyasî muhtelif mülâhazalara dayanmak suretiyle vukubulan bir hazırlık ve gelişmenin eseri mahsulü olan ve ilk defa meşhur Marbury v. Madison dâvasıyla 1803 de izhar edilen bu tarzdaki bir temayül, on dokuzuncu asrın ikinci nısfında, hukukî, siyasî ve iktisadî sebepler dolayısıyla, büyük bir gelişmeye mazhar olmuş ve kuvvetler arasındaki müvazenenin on dokuzuncu asrın sonlarına doğru bazı bakımlardan kazaî kuvvet lehine bozulmasını intaç eylemiştir. Yalnız, bu tarzda bir neticenin husulünde de, meselâ, gerek mahkemeler tarafından kanunların Anayasaya uygunluğunun defî suretiyle murakabesi ve gerek alâkalıların vukubulan müracaatı üzerine kazaî müesseseler tarafından ilgili memurlara Esas Teşkilât Kanununa aykırılığı dolayısıyla her hangi bir kanunun ademi tatbiki hususunda kazaî emirler verilmesi gibi müesses muhtelif usuller mühim bir rol oynamışlardır. Her ne kadar temas ettiğimiz bu usullerden kazaî emirlerin fazla ifrata götürülmüş olmaları bu hususta 1910 da bazı tahditlerin vaz'ını intaç eylemişse de, kazaî müesseselerin aşırı teşebbüslerini firenlemek gayesiyle alınan bu tedbirler, kuvvetler arasındaki müvazenenin bazı hususlarda kazaî kuvvet lehine bozulması keyfiyetinde esaslı bir tahavvül husule getirmeye muvaffak olamamıştır. Hattâ, kuvvetler arasındaki müvazenenin bazı hususlarda kazaî iktidar lehine bozulmasıyla ilgili gelişmenin, Birinci Cihan Harbinden sonra, bunun hususiyle sosyal inkişafı frenleyici bir mahiyet alması ve keza malî hususlarda Cumhurreisine verilmesi lüzumlu görülen fevkalâde salâhiyetler neticesi, bazı önemli mânialarla karşılaştığı görülmekte, meselâ, Esas Teşkilât Kanununa aykırı görülen kanunlara mütedair mahkemeler tarafından verilen kazaî emirler hakkında, 1932 de, bazı hususlarda bunların verilmemesini mümkün kılacak tahditlerin vaz'ı cihetine gidildiği, keza malî meselelerde, para ve gümrük işlerinde Cumhurbaşkanına 29 Nisan 1933 de fevkalâde salâhiyetlerin temin olduğu müşahede edilmekte ise de, hakikatte, bütün bunlar da, kuvvetler arasındaki müvazenenin bazı hususlarda kazaî iktidar lehine bozulması keyfiyetinde radikal bir değişiklik husule getirebilmiş değildir. Bütün bunlara rağmen, kazaî organ yine bazı bakımlardan üstün ve

mümtaz durumunu muhafazaya muvaffak olmuş ve hattâ kanunların Esas Teşkilât Kanununa uygunluğunu kontrol ile ilgili olmak üzere Federal Mahkemelerden bu hususta tesbit kararlarının istenebilmesi keyfiyetinin 1934 tarihli bir kanunla mümkün kılınmış olması kaza organının durumunu daha fazla tarsin eylemiştir. Bunun içindir ki, icra organının takviyesini mümkün kılmak ve hâkimler hükûmetini bertaraf etmek gayesiyle vukubulan temayül ve teşebbüslere rağmen, kazaî iktidar bazı bakımlardan tefevvukunu yine muhafaza ve idame ettirmeye muvaffak olmuştur⁴⁵.

Recai G. Okandan

45) Bk. *Lambert (E.)*, Le gouvernement des juges et la lutte contre la législation sociale aux Etats - Unis, Paris 1921, s. 12 ve müt., s. 36 ve müt.; *Galland (H.)*, Le contrôle judiciaire de la constitutionnalité des lois aux Etats - Unis, Paris 1932, s. 129 ve müt.; *Lambert (E.)*, Quatre années d'exercice du contrôle de la constitutionnalité des lois par la Cour Suprême des Etats - Unis, «Mélanges Hauriou, Paris 1929, s. 467 ve müt.»; *Page (H. de)*, A propos du gouvernement des juges 1931; *Gidel (G.)*, Kanunların Teşkilâtı Esasiye Kanununa muhalif olup olmadığının kontrolü bahsinde Amerikan sistemi, «Adalet Dergisi, 1941, sayı: 10»; *Burdeau (G.)*, op. cit., c. III, s. 380 ve müt.; *Feyzioğlu (T.)*, Kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakabesi, Ankara 1951, s. 190 - 191; *Daresté (F. - R.)* et *Daresté (P.)* Esas Teşkilât Kanunları, c. IV, s. 472 ve müt.; *Daresté (F. - R.)* et *Daresté (P.)*, op. cit., c. VI, s. 61 ve müt.; Halk tarafından kurulan bir hükûmet, s. 116 ve müt.; *Franck (L. R.)*, Histoire économique et sociale des Etats - Unis de 1919 à 1949, Paris 1950, s. 100; *Pinto (R.)*, La crise de l'Etat aux Etats - Unis, Paris 1951.